

**ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ ОДЕСЬКОЇ
ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ «ОДЕСЬКА АКАДЕМІЯ
НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ»
Кафедра педагогіки та освітнього менеджменту**

**Кваліфікаційна робота
РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ
ОСВІТИ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ІННОВАЦІЙНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ**

**DEVELOPMENT OF SOCIAL COMPETENCES OF ADOLESCENTS
BY MEANS OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE
CONDITIONS OF THE DEVELOPMENT OF THE NEW UKRAINIAN
SCHOOL**

на здобуття ступеня вищої освіти «Магістр»

Виконала: здобувачка вищої освіти
другого (магістерського) рівня
спеціальності 011 Освітні, педагогічні
науки освітньо-професійної програми
Педагогіка середньої освіти
Качуренко Лілія Володимирівна
Науковий керівник: к. пед. н., ст. викл.
Стрельбицька Світлана Михайлівна
Рецензент: к. пед. н., ст. викл.
Сторож Вікторія Василівна

Рекомендовано до захисту:
протокол засідання кафедри педагогіки та
освітнього менеджменту
№__ від «__» _____ 2022 року
В. о. завідувача кафедри
_____ Неля КУЗНЄЦОВА

Захищено на засіданні ЕК
протокол №__ від «__» __ 2022 року
Оцінка _____ / ____ / _____
(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)
Голова ЕК
_____ Сергій ІВАННІКОВ

Одеса – 2022

АНОТАЦІЯ

У кваліфікаційній роботі здійснено комплексне дослідження основних теоретичних підходів розвитку соціальних компетентностей. Визначено сутність та структуру соціальних компетентностей здобувачів освіти підліткового віку. Розкрито місце та роль засобів інноваційних технологій навчання у розвитку соціальних компетентностей. Розроблено методичні рекомендації для вчителів щодо розвитку соціальних компетентностей здобувачів освіти в умовах Нової української школи.

Ключові слова: компетенція, компетентність, соціальні компетентності, засоби інноваційних технологій, Нова українська школа.

SUMMARY

In the qualification work, a comprehensive study of the main theoretical approaches to the development of social competences was carried out. The essence and structure of the social competences of the students of adolescent education have been determined. The place and role of means of innovative learning technologies in the development of social competences are revealed. Methodical recommendations have been developed for teachers regarding the development of social competences of education seekers in the conditions of the New Ukrainian School.

Key words: competencies, competence, social competences, means of innovative technologies, New Ukrainian school.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	11
1.1. Основні теоретичні підходи досліджуваної проблеми у науковій літературі.....	11
1.2. Сутність і структура соціальних компетентностей здобувачів освіти підліткового віку в умовах Нової української школи	16
1.3. Місце та роль засобів інноваційних технологій навчання у розвитку соціальних компетентностей здобувачів освіти підліткового віку.....	30
Висновки до розділу 1	41
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО – МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ.....	42
2.1. Організаційно – методичні основи проблеми дослідження	42
2.2. Визначення залежності результатів розвитку соціальних компетентностей здобувачів освіти підліткового віку від використовуваних засобів інноваційних технологій	45
Висновки до розділу 2	498
РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИ ТА АНАЛІЗ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ.....	49
3.1. Аналіз одержаних результатів емпіричного дослідження	49

3.2. Розробка методичних рекомендацій для вчителів щодо розвитку соціальних компетентностей здобувачів освіти підліткового віку засобами інноваційних технологій в умовах Нової української школи	53
Висновки до 3 розділу	62
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	67
ДОДАТКИ	76

Вступ

Актуальність теми дослідження. Сучасне суспільство вимагає виховувати самостійних, ініціативних, відповідальних здобувачів освіти, які здатні ефективно взаємодіяти у виконанні певних соціальних, виробничих та економічних завдань. Виконання цих важливих завдань потребує розвитку у здобувачів освіти компетентностей, особистісних якостей та творчих здібностей, умінь самостійно здобувати нові знання, навички розв'язувати певні проблеми, бути відповідальними та орієнтуватися в житті сучасного суспільства.

Саме ці пріоритети лежать в основі реалізації нової освітньої парадигми – Нової української школи, мета якої полягає у реформуванні сучасного закладу загальної середньої освіти, головним завданням якого є підготувати компетентну особистість, здатну знаходити правильні рішення у навчальних, життєвих, а в майбутньому також і професійних ситуаціях, визначати власний шлях до реалізації своїх можливостей та бути відкритою для сприймання нового досвіду. Успішне вирішення цього завдання стає можливим завдяки впровадженню та реалізації в освітньому процесі компетентнісного підходу, який передбачає спрямованість на формування та розвиток компетенцій і компетентностей у здобувачів закладу загальної середньої освіти. Більш того, вирішення цих завдань неможливе без розвитку соціальних компетентностей здобувачів освіти підліткового віку, за допомогою яких формується соціально активна особистість, здатна до ефективної взаємодії з оточуючим середовищем, яка має можливість самоактуалізуватись та самореалізуватись в ньому та водночас не протиставляючи себе соціуму.

Відтак, в реаліях сьогодення, розвиток соціальних компетентностей у здобувачів освіти підліткового віку – актуальна соціальна та психолого-педагогічна проблема. Оскільки, низька соціальна компетентність наразі виявляється в різних царинах суспільного життя. Про це свідчить зростання кількості випадків різної складності конфліктів, булінгу, асоціальної поведінки тощо. Саме тому, важливо

забезпечити здатність адаптуватися в сучасному соціумі, готовність досягати соціально важливих цілей, ефективно взаємодіяти з іншими людьми та вирішувати життєві проблеми.

Отож, вбачаємо, що соціальні компетентності, які є важливою складовою в структурі загальних компетентностей та інтегрованою характеристикою особистості, набувають свого розвитку саме за допомогою впровадження в освітній процес закладу загальної середньої освіти засобів інноваційних технологій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій щодо означеної проблематики показав, що питання компетентностей, зокрема ключових компетентностей їх формування та розвитку досліджувалась багатьма українськими та зарубіжними ученими (Н. Бібік, Г. Гедвілієне, Р. Данон, Р. Джакку-Сівонен, Г. Ледд, Ю. Кеннінг, О. Локшина, Д. Міллер, О. Овчарук, О. Пометун, Дж. Равен, О. Савченко, С. Стрельбицька, П. Трієр тощо). В свою чергу, окремі аспекти, інтеграція яких дає ґрунтовне уявлення про соціальну компетентність особистості, зокрема соціалізація особистості (Т. Алексеєнко), соціальне становлення особистості (О. Карпенко), соціальне самовизначення (В. Поліщук). Водночас, зазначимо, що в науковій літературі достатньо досліджень щодо визначення сутності поняття соціальна компетентність (Г. Васьківська, М. Горенбург, С. Косянчук, Я. Лукацька, О. Проценко, М. Гончарова-Горянська, Г. Яворська тощо) та її структури (М. Головань, І. Ніколаєску, В. Федько, В. Шахрай тощо). Також, у працях українських учених (Л. Павлюк, О. Прашко, А. Сидорова, М. Федоруц) знайшли своє розв'язання дослідження стосовно формування соціальної компетентності у підлітків. Як видно, проблема формування соціальної компетентності особистості не є новою для українських учених. Загальнотеоретичними та науково-практичними питаннями інноваційної парадигми закладу освіти. інноваційними технологіями присвячені дослідження багатьох українських

та зарубіжних учених (К. Девіс, М. Деванн, І. Дичківська, І. Доброскок, Г. Коцура, В. Кремень, Т. Пітері, П. Саух, Н. Тічі, Р. Уотермен, В. Ягоднікова тощо). Проте, незважаючи на теоретичну та практичну розробленість, проблема розвитку соціальних компетентностей здобувачів підліткового віку засобами інноваційних технологій в умовах Нової української школи в науковій літературі залишається ще малодослідженою.

Об'єкт дослідження – соціальні компетентності здобувачів освіти підліткового віку.

Предметом дослідження є – розвиток соціальних компетентностей здобувачів освіти підліткового віку засобами інноваційних технологій.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити особливості розвитку соціальних компетентностей здобувачів освіти підліткового віку засобами інноваційних технологій в умовах розвитку Нової української школи.

Для досягнення мети дослідження було обрано наступні **завдання**:

1. Розкрити основні теоретичні підходи досліджуваної проблеми у науковій літературі.
2. Визначити місце та роль інноваційних технологій навчання у розвитку соціальних компетентностей здобувачів освіти підліткового віку.
3. Емпірично дослідити стан розвитку соціальних компетентностей здобувачів освіти підліткового віку засобами інноваційних технологій в умовах розвитку Нової української школи.
4. Розробити методичні рекомендації для вчителів щодо розвитку соціальних компетентностей здобувачів освіти підліткового віку засобами інноваційних технологій в умовах розвитку Нової української школи.

Методи дослідження. Для проведення наукового дослідження були застосовані наступні методи: теоретичний аналіз науково-педагогічної літератури, поєднання історичного та логічного методів вивчення теорії

питання, порівняння, синтез та зіставлення узагальнених наукових даних, тест-опитувальник комунікативних умінь Міхельсона, методика діагностики способів реагування на конфліктні ситуації К. Томаса, методика діагностики міжособистісних відносин Т. Лірі, математична обробка даних емпіричного дослідження.

База дослідження. Великокомарівський заклад загальної середньої освіти I –III ступенів – заклад дошкільної освіти села Великокомарівка Великомихайлівської селищної ради Роздільнянського району Одеської області.

Теоретична значущість. Теоретична цінність роботи пов'язана із спробою узагальнити зміст понять «компетентність» та «соціальна компетентність», проаналізувати структуру соціальних компетентностей здобувачів освіти підліткового віку, визначити місце та роль інноваційних технологій для розвитку соціальних компетентностей в умовах Нової української школи, дослідити залежність розвитку соціальних компетентностей від обраних форм і методів.

Практична значущість. У матеріалах дослідження представлені методичні рекомендації для вчителів закладу загальної середньої освіти щодо використання інноваційних технологій для розвитку соціальних компетентностей здобувачів освіти підліткового віку в умовах Нової української школи.

Апробація результатів дослідження. Качуренко Л. В. Сутність соціальної компетентності здобувачів підліткового віку в умовах Нової Української школи. Педагогічна наука і освіта у сучасному вимірі: проблеми та перспективи розвитку : Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (20 травня 2022р.) / за заг. ред. В. В. Ягоднікової. Одеса : видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2022. С. 141-145.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи – 95 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

1.1. Основні теоретичні підходи досліджуваної проблеми у науковій літературі

Сучасне реформування української школи стверджує необхідність створення якісно нового освітнього середовища, що передбачає й зміну змісту освіти та технологій навчання і виховання. Сьогодні заклад загальної середньої освіти має готувати не лише носія знань, а й творчу особистість, яка здатна використовувати здобуті знання для конкурентоздатної діяльності у будь-якій сфері суспільного життя, тобто формувати гармонійну компетентну особистість, яка вміє розв'язувати проблеми, повноцінно жити у новому світі, адекватно реагувати на зміни, постійно самовдосконалюється, намагається змінити на краще своє життя та життя своєї країни. Зокрема, Державний стандарт базової середньої освіти визначає основні її цілі, які полягають у формування компетентностей, необхідних для соціалізації та громадянської активності, свідомого вибору подальшого життєвого шляху та самореалізації [11].

Відтак, необхідність формування сучасною школою ключових компетентностей відзначена в концептуальних засадах Нової української школи [37]. Варто відзначити, що в науковій літературі не існує єдиного узгодженого визначення поняття «компетенція», «компетентність» та переліку ключових компетентностей.

Сьогодні, кожній людині на своєму життєвому шляху не раз доводилося зіштовхнутися з поняттями «компетенція», «компетентність»,

«соціальні компетентності». Ці поняття всі взаємопов'язані та мають важливе значення для нашого дослідження.

Спробуємо дослідити, проаналізувати сутність цих понять.

Аналіз наукової літератури показав, що існують різні ґрунтовні визначення терміну «компетенція», а саме:

- «компетенція» відповідає добрій обізнаності у чомусь певному;
- коло повноважень певного освітнього процесу; загальна його здатність, яка базується на відповідних знаннях, досвідах та цінностях, а також здібностях, які набуті завдяки навчанню;
- компетентний, тобто такий здобувач освіти, який повинен мати відповідні та достатні знання в освітньому процесі, повинен бути добре обізнаним та тямущим; ґрунтується на знанні, кваліфікований; має особливі повноваження є повноправним та повновладним;
- компетентність повинна успішно відповідати на всі індивідуальні, а також соціальні потреби, та діяти і виконувати всі поставлені завдання;
- бути компетентним, тобто вміти реалізувати в будь-якій ситуації здобуті знання, а також досвід.

Всі представлені визначення не суперечать одне одному, а допомагають краще зрозуміти зміст поняття, розкриваючи різні його сторони, умови та рівні, доповнюючи знання та сутність «компетенції».

Цілком погоджуємось з авторами О. Кучай і О. Пометун, які в свою чергу поняття «компетенція» пояснюють таким чином:

- сукупність взаємозалежних якостей особистості (знання, уміння, навички, способи діяльності), що задаються до певного кола предметів і процесів та необхідних для якісної, продуктивної діяльності щодо них [25];
- інтегративне поняття, що містить такі аспекти, як готовність до покликання, оцінювання, до дії, а також готовність до рефлексії [31].

В свою чергу, термін «компетентність» походить від латинського слова *competentis* – належний та відповідний. У словнику іншомовних слів української мови поняття «компетентність» визначається, в свою чергу, як інформованість та обізнаність, а також авторитетність [65]. Якщо звернутися до методики розробки професійних стандартів, компетентність там визначають як динамічну комбінацію знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей та інших якостей, які дають здатність особистості успішно соціалізуватися, проводити свою професійну та навчальну діяльність [33].

Дуже доречна думка у автора Дж. Равена, який використовував поняття «компетентність» в 60-х роках ХХ ст., дослідник визначив це поняття як здатність людини, яка вкрай необхідна для успішної реалізації в певній галузі, вона передбачає наявність спеціальних та предметних знань, певного способу мислення, розуміння відповідальності за себе і свої дії. Варто зазначити, що О. Пометун називає компетентністю набори знань, умінь і навичок, що набуваються у процесі навчання. Вони в свою чергу, дозволяють особистості ідентифікувати та вирішувати значні для певної сфери діяльності проблеми, питання [31].

Погоджуємось з ученою О. Овчарук, яка під компетентністю людини пропонує розуміти спеціально структуровані набори знань, умінь, навичок і ставлень, що їх набувають у процесі навчання [39]. О. Савченко також дотримується цієї ж думки, та вказує на те, що «компетентність – відповідає певній інтегрованій здатності особистості, яка набувається у процесі навчання» [61]. В свою чергу, М. Пентилюк, розглядає компетентність як високий рівень кваліфікації особистості та стверджує, що це насамперед «здатність ефективно та творчо застосовувати набуті знання у міжособистісних стосунках та виявляти індивідуальні вміння й навички»

[41]. Таким чином, наголосимо, що не існує однозначного та одностайного визначення поняття «компетентність».

Водночас, аналізуючи наукову літературу відзначимо, що феномен «соціальна компетентність» в науковий обіг ввів німецький дослідник Г. Рот, який розглядав його як те, що відображає певну сферу взаємодії з іншими [5]. Соціальні компетентності здобувачів освіти формуються на певному соціальному інтелекті, вони проявляються не лише в знаннях, а також і у вмінні застосовувати набуті знання, саме в процесі соціальної взаємодії чи професійної діяльності.

Цікава думка у праці В. Шахрая, з якою цілком погоджуємось, автор називає поняття соціальні компетентності особистості цілісним інтегративним утворенням, сукупністю соціальних знань, умінь та досвіду, що забезпечують результативну взаємодію людини із суспільством шляхом засвоєння основних соціальних ролей, її самореалізацію в соціумі, відображаючи ступінь соціалізації індивіда [65].

Окрім того, більшість зарубіжних дослідників, приділили свою увагу вивченню різних аспектів саме соціальних компетентностей. Зокрема, Г. Гедвілієне визначала соціальні компетентності, як поведінку в певних соціальних ситуаціях, яка в свою чергу приводить саме до позитивної чи негативної взаємодії здобувачів освіти і соціуму. Авторка зазначає, що наявність сформованих соціальних компетентностей визначається поведінкою людини та втілюється в ефективному її функціонуванні в окремих соціальних ситуаціях. В свою чергу, як вважає дослідниця, соціальні компетентності – це мистецтво самовираження здобувача освіти, якого необхідно набуті та навчатися протягом усього життя [67]. На думку, Г. Ледд, соціальні компетентності – це вміння, що дають змогу вирішувати певні соціальні задачі [70]. Дослідник вважає, що цього вміння набувають з дитинства, а також воно має дуже великий вплив на подальше соціальне

життя та професійну діяльність всіх здобувачів освіти. Слушною є думка авторів Ю. Кеннінг і М. Горенбург, які у своїх напрацюваннях виділяють основні поняття соціальних компетентностей та аналізують, що саме це явище відноситься до відносин здобувачами освіти. Звернемо увагу, що дослідники називають соціальні компетентності втіленням певних людських навичок, а також знань і вмінь, які в свою чергу полегшують соціальну поведінку. Автори, виділяють, що саме ці компетентності можливо опанувати, а також, що вони змінюються з набутим досвідом. Також, звертаємо увагу на визначення К. Монахан, який визначає соціальні компетентності наявністю позитивної соціальної поведінки, навичок, які полегшують соціальні відносини та які пов'язані з ознаками соціальної адаптації [29]. Зазначимо, що на думку дослідника, визначення цього поняття дає змогу вивчати соціальні компетентності від дитинства до дорослого віку, тобто в діапазоні суттєвих змін соціальних навичок та міжособистісної взаємодії.

Спираючись на праці Л. Павлюк, «соціальну компетентність» можна визначати як набуту здатність особистості гнучко орієнтуватися в постійно мінливих соціальних умовах та ефективно взаємодіяти з соціальним середовищем. Дослідниця зазначає, що поняття «соціальна компетентність» та «соціально-психологічна компетентність» часто співвідносяться та ототожнюються: соціальна компетентність сама по собі вже передбачає певний рівень особистісної компетентності, а соціально-психологічна компетентність тлумачиться як інформованість та здатність індивіда ефективно взаємодіяти з оточенням у системі міжособистісних відносин. Таким чином, можна констатувати, що істотної різниці в тлумаченні вищезгаданих термінів не виявлено [40].

Отже, проаналізувавши погляди багатьох видатних дослідників стосовно означених понять, під компетентністю розуміємо інтегративне

поняття, що містить такі аспекти: готовність до цілого покликання; готовність до оцінювання, готовність до дії, готовність до рефлексії. В свою чергу, компетенція – це динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших якостей, що дає здатність особистості успішно соціалізуватися, проводити професійну та навчальну діяльність. Соціальні компетентності здобувача освіти розуміємо, як здатність встановлювати певні соціальні взаємодії з урахуванням позицій інших здобувачів освіти, що спрямовані саме на співпрацю, роботу в команді, прояву певних комунікативних навичок, вміння приймати рішення, усвідомлювати власні потреби та цілі, а також визначати особистісні ролі в освітньому процесі. Рівень розвитку соціальних компетентностей визначає успішність діяльності окремого здобувача освіти та соціуму в цілому. Високий рівень розвитку соціальних компетентностей повинен давати змогу здобувачеві освіти не тільки успішно реалізуватися в професійній діяльності, а також безпосередньо здійснювати вплив на суспільство, на процеси в ньому, що, у свою чергу, визначає його стабільність.

1.2. Сутність і структура соціальних компетентностей здобувачів освіти підліткового віку в умовах розвитку Нової української школи

Теоретичний і практичний інтерес дослідження «соціальних компетентностей», зумовлений потребою відповісти на питання щодо формування у закладі загальної середньої освіти готовності здобувачів освіти підліткового віку до активного соціального життя. У зв'язку з цим доречно визначити, які з соціальних компетентностей сучасної особистості можуть бути сформовані у підлітка в закладі загальної середньої освіти в урочній та у позаурочній діяльності.

Відтак, соціальні компетентності формуються у людей протягом усього життя в процесі її соціалізації. Набуття соціальних компетентностей є процесом різноманітним. Вікова періодизація базується на відповідно сформованому історичному розумінні природи дитинства та повинна враховувати всі соціально-історичні умови розвитку дитини. Наше дослідження також враховує те, що кожному періоду дорослішання здобувача освіти властивий певний тип провідної діяльності, який в свою чергу залежить від соціальних та історичних умов. Для підліткового віку саме спілкування виступає найважливішим інформаційним каналом, через який формується погляд на навколишній соціум і світ у цілому.

Зауважимо, що підлітковий вік – це важлива й за багатьма ознаками визначальна фаза життєвого циклу людини: у цей період трансформуються набуті нею ставлення до світу і до самої себе, розвиваються процеси самосвідомості, самопізнання і самовизначення, що насамкінець формують ту життєву позицію, з якою вона входить у доросле життя [36].

Дослідники вважають, що соціально-пізнавальна діяльність особливо характерна для здобувачів освіти від 10 до 15 років, коли провідною діяльністю є «інтимно-особистісне спілкування». Підлітковий вік, згідно з більшістю зарубіжних досліджень, охоплює період від 10 – 11 років до 14 – 15 років і є одним з найбільш складних і відповідальних в житті дитини. У нашій роботі ми більш чітко визначили досліджуваний нами етап розвитку людини і за основу вибрали період 12 – 14 років (6 – 8 класи закладу загальної середньої освіти) [59]. Вбачаємо, що саме у цьому віці відбувається найшвидше становлення соціальних компетентностей.

Щодо підліткового віку, деякі характеристики є загальноприйнятими і входять у структуру будь-якої періодизації. Немає досліджень, які б не виділяли і не характеризували підлітковий період окремо від дитинства чи юності. Ми дотримуємося цього розподілу та виділяємо основні відмінні

риси підліткового віку: прояв більшої самостійності у виборі проведення дозвілля і вільного часу в порівнянні з молодшим шкільним віком (найчастіше вибір здійснюється під впливом друзів); виникнення дружніх компаній, прояв активності у виборі референтної групи або у визначенні приналежності до будь-якої групи, що в підлітковому віці стає особливо важливим; поява критичної оцінки оточення, максималізм в особистих і ділових стосунках; усвідомлення важливості та необхідності навчання і розвитку своїх здібностей. Підліток починає ставити перед собою завдання саморозвитку, залишаючись одночасно суб'єктом і об'єктом власного розвитку. Розвиваються самосвідомість і рефлексія, і, як відзначають дослідники, «з формуванням самосвідомості в драму розвитку вступає нова дійова особа, новий якісно своєрідний фактор – особистість самого підлітка» [59]. Відтак, бачимо, що важливою складовою розвитку особистості підлітків є саме соціальна складова.

Зокрема, в концептуальних засадах реформування середньої школи, які відображені у документі «Нова Українська школа» зазначено, що одними з десяти ключових компетентностей є соціальні та громадянські компетентності [37]. Автори зазначають, що до них відносяться усі форми поведінки, які потрібні для ефективної та конструктивної участі у громадському житті, в сім'ї, на роботі, уміння працювати з іншими на результат, попереджати та розв'язувати конфлікти, досягати компромісів, повага до закону, дотримання прав людини і підтримка соціокультурного різноманіття [37].

В свою чергу, за визначенням І. Рябухи, соціальні компетентності підлітків – це компетентності дорослішання – «здатність» дитини аналізувати оточення навколо себе, адекватно оцінювати власні можливості й вибудовувати стратегії взаємодії з навколишнім світом [52]. Дослідниця акцентує увагу на тому, що головними процесами цього віку є

самоствердження та самовизначення, провідними завданнями є засвоєння соціальних ролей та статево-рольових стереотипів. Серед особливостей підліткового віку можна виділити наступні: слабкість волі, диференціації емоцій, неорганізованість, низьку мотивацію, потребу в емоційному благополуччі, приналежність до певної групи, прагнення до самовдосконалення тощо [52]. Для підлітка характерна категоричність у висловлюваннях, світ має чорно-білі відтінки, у зв'язку з цим часто виникають конфліктні ситуації з дорослими. Інколи розумні заборони сприймаються як образи та намагання обмежити свободу та самостійність.

Серед проблем підліткового віку, пов'язаних з розвитком соціальних компетентностей, дослідники виділяють наступні:

1) економічна залежність дітей від батьків, пізні дорослішання у зв'язку з завищеними вимогами батьків і суспільства до освіти дітей, та, як результат, обмеження можливостей у соціальній активності та дії;

2) проблемне сприйняття дорослими факту «дорослішання» дитини, нерозуміння ними проблем підліткового віку, намагання управляти підлітком, нав'язувати власний світогляд, обмежувати в прийнятті рішень;

3) безсистемність вимог дорослих до підлітків: акцентуація уваги підлітків на їх приналежність до системи дорослих відносин при виконанні підлітками обов'язків; применшення можливостей при реалізації власних потреб та прав;

4) криза підліткового віку;

5) відсутність психолого-педагогічної підтримки підлітка у процесі самоідентифікації та співвідношення себе з навколишнім світом;

6) безконтрольний вплив засобів масової інформації, насадження зразків агресивної, соціальної, компетентної поведінки при розв'язанні соціальних ситуацій та міжособистісних конфліктів;

7) прагматизація сучасного суспільства, агресивна спрямованість на досягнення мети будь-якими засобами та шляхами;

8) обмеження теоретичних та практичних знань підлітків про розв'язання конфліктів, що часто спричинює моральний та фізичний травматизм (іноді летальний) [52].

Зазначимо, підлітковий вік є періодом, коли підліток відчуває себе відповідальним суб'єктом соціального життя, готовим і маючим можливості брати активну участь в трудовому та соціальному житті суспільства, який вміє висловлювати свою громадянську позицію, розуміє соціальні ролі чоловіка або жінки, матері або батька, має своє ставлення до кохання, сім'ї, шлюбу, володіє соціальним досвідом і намагається реалізувати себе як особистість. Основою підліткового віку є знаходження свого місця в суспільстві, вибір професії, відбувається прояв ціннісної орієнтації діяльності підлітка.

Розвиток соціальних компетентностей підлітків залежить від створення психолого-педагогічних умов для прояву соціально-комунікативної активності, організації конструктивної суб'єкт-суб'єктної взаємодії між учасниками спілкування, під час якої відбуваються зміни у світогляді, ціннісних орієнтаціях та установках. Цінності та норми суспільства передаються підліткам у процесі навчання та виховання, привласнюються, або ігноруються ними. Розвиток соціальних компетентностей підлітка залежить від очікувань закладу освіти та родини, завдань, наставлених перед ним на різних вікових етапах.

Відтак, про структуру соціальних компетентностей різними авторами виокремлюються такі складові, як знання, соціальні вміння, навички, особистісні характеристики. Також, вважаємо, що варто було б звернути увагу на наступні компоненти та змістовні елементи в структурі соціальних компетентностей.

Зокрема, погоджуємось з ученими, які виділяють декілька таких важливих компонентів: особистісний, діяльнісний когнітивний, морально-ціннісний компоненти.

Отож, учені зазначають, що особистісний компонент передбачає: соціальну відповідальність, емоційну стійкість, особистісну активність, адекватну самооцінку, вольовий контроль, впевненість у собі, толерантність, мотивація досягнення. В свою чергу, діяльнісний компонент відзначає наявність уміння аналізувати ситуації взаємодії людей, правильно оцінювати вербальну та невербальну експресію у взаємодії з іншими людьми, передбачати наслідки діяльності та поведінки своєї та інших, логіка соціальної взаємодії. Когнітивний компонент розкриває наявність знань про сутність, структуру, функції соціальних компетентностей, девіантної поведінки, про сутність здорового способу життя, знання про якості особистості, що дозволяють успішно соціалізуватися в суспільстві, наявність і рівень розвитку їх у себе, знання про способи взаємодії людей у суспільстві. Не менш важливим є морально-ціннісний компонент, який передбачає наявність життєвих орієнтацій і цілей, прийняття здорового способу життя, усвідомлення небезпеки вживання наркотичних засобів [29].

Окрім того, зауважимо, у науковій літературі зазначається, що соціальні компетентності виконують певні функції. Відтак, аналізуючи праці учених, виділимо основні функції соціальних компетентностей: інформативна, атитюдна, життєво-футурологічна, рефлексивна, комунікативна, діяльнісна. Також, автори розкривають фактори, які сприяють їх формуванню, а саме включеність у соціальну діяльність, соціальний вибір дії, суб'єкт-суб'єктна взаємодія), їх характерні ознаки (диференційованість та гнучкість) та зміст (проявляється в інтелектуальній, особистісній, комунікативній, інформаційній, моральній сферах) [33].

Контент-аналіз наукової літератури показав, наявність різних класифікацій складових соціальних компетентностей. Зокрема, у працях таких учених як К. Коваль та Д. Губарева було визначено обсяг складових соціальних компетентностей [21, 10]. Автори наголошують на важливості цих складових. Саме тому, взявши за основу дослідження цих учених, було розроблено графі логічної структури в яких ми відобразили складові соціальних компетентностей (див. рис.1.1.та 1.2.) [21, 10].

Складові соціальних компетентностей

Рис. 1.1. Складові соціальних компетентностей

Відтак, першою складовою соціальних компетентностей є зрозуміле та правильне формулювання та висловлювання своєї думки. Це передбачає важливість формування, уміння у здобувачів освіти спілкуватись між собою.

В свою чергу, другою складовою соціальних компетентностей є вислуховування та прийняття усіх точок зору. Зауважимо, що при цьому необхідно залишати за собою можливість мати свою позицію, для цього необхідно, щоб здобувач освіти приймаючи іншу точку зору критично

аналізував отриману інформацію. В умовах сьогодення наявність критичного мислення є показником успішності здобувачів в системі освіти. Більш того, про це та про його формування та розвиток в межах освітнього процесу наголошують у Концепції Нової української школи [37]. В науковій літературі, поняття критичного мислення визначається, як явище складне та багаторівневе, багатоступеневе. Критичне мислення передбачає вільне використання високого рівня розумових стратегій та операцій необхідних для формулювання здобувачами освіти обґрунтованих висновків, оцінок і прийняття рішень. Тож, для того, щоб навчити здобувачів освіти розрізняти факт і суб'єктивне бачення, та не піддаватися на маніпуляції, необхідно використовувати методи розвитку критичного мислення під час уроків. Аналіз наукової літератури показав, що критичне мислення – це здатність здобувачів закладів загальної середньої освіти аналізувати, порівнювати, синтезувати, оцінювати інформацію з будь-яких джерел, бачити проблеми, запитувати, висувати гіпотези та оцінювати альтернативи, робити свідомий вибір, свідомо й обґрунтовано обирати та приймати відповідні рішення [37]. Відтак, основне завдання, яке покладається на заклад загальної середньої освіти – це навчити здобувачів освіти здатності критично мислити.

Наступною складовою соціальних компетентностей є врахування культурних та міжнаціональних особливостей, яка передбачає наявність міжкультурної толерантності щодо іншого здобувача освіти.

Також, вважаємо за потрібне, зазначити, що для здобувачів освіти важливо орієнтуватися на спілкування та кінцевий результат. Це, в свою чергу передбачає отримання на меті нових дієвих знань, умінь та навичок, які в майбутньому дозволять бути конкурентоспроможними в процесі спілкування під час отримання майбутньої професії. Спілкування має велике значення у формуванні людської психіки, інтелекту, розвитку та становленні її культурної поведінки. Завдяки спілкуванню людина розширює загальний

світогляд, мислення, сприймання, розвивається як особистість. Ставлення та стосунки, які наповнюють спілкування, надають йому своєрідності, певного емоційного забарвлення. Існує безліч тем для спілкування людей. Чим більше їх, чим ширше коло спілкування особистості, тим багатша сама особистість, оскільки у процесі спілкування відбувається моральне та інтелектуальне збагачення людини, виявляються симпатії та антипатії, розкривається справжня значущість однієї людини для іншої. Таким чином, без спілкування людина не здатна не лише психологічно розвиватися, але й просто забезпечувати своє існування [45].

П'ятою складовою соціальних компетентностей є здатність приймати рішення та вирішувати проблеми, що в свою чергу передбачає готовність та здатність здобувачів освіти бути відповідальними за власне майбутнє, брати участь у громадському та суспільному житті, поважати права інших людей та дотримуватись чинного законодавства України. Як зазначається в науковій літературі, здатність приймати рішення та вирішувати проблеми: такі навички, як критичне мислення, аналітичне мислення, вирішення проблем, творчість, робота в команді, вміння спілкування та проводити переговори, прийняття рішень, саморегуляція, стійкість, емпатія, участь, повага до різноманітності, враховуються у всіх ключових компетентностях [37].

Ще однією складовою соціальних компетентностей є дружнє спілкування та гарні манери. Що означає, наявність знань та вмінь у здобувача освіти культури спілкування. Адже, спілкування є важливою складовою людського життя, саме завдяки процесу спілкування здобувачі освіти в дружній атмосфері мають можливість розширити свій світогляд, мислення та розвинути сприйняття. Відсутність уміння спілкуватись у здобувача освіти певною мірою приречує його на неуспішне існування.

Для того, щоб соціальні компетентності були сформовані, здобувачі освіти повинні вміти взаємодіяти з різними типами особистостей, що

підтверджує важливість уміння вислуховувати та приймати іншу точку зору, враховувати культурні та міжнаціональні особливості, спілкуватись тощо. Адже, взаємодія передбачає безпосереднього та/або опосередкованого впливу здобувачів освіти один на одного, в процесі спільної діяльності. Цей процес потребує активності та взаємної спрямованості дій тих здобувачів освіти, які беруть у ньому безпосередню участь. Якщо кожний здобувач освіти виступає як особистість, а не як об'єкт, взаємодія може відбутися на високому рівні моральної культури спілкування. Особистість, спілкуючись, сподівається, що її вислухають, зрозуміють, відгукнуться на її почуття, дадуть відповідь на запитання. Для цього потрібні певні комунікативні, бажано гуманістичні, установки щодо інших людей. Без таких установок відповідної мотивації взаємодії у спілкуванні може і не відбутися.

Зауважимо, що важливою складовою соціальних компетентностей є чітке планування часу. Вміння планувати свій час, це те вміння, яке допоможе здобувачеві освіти в майбутньому стати конкурентоспроможним, компетентним фахівцем та успішним.

І, останньою складовою соціальних компетентностей є здатність та готовність здобувачів освіти бути командними гравцями, тобто вміти працювати в команді, чітко та злагоджено виконувати покладені завдання. Зазначимо, що успішно виконувати покладені завдання – це не брати їх всі на себе, а працювати в синергії з класом.

Отже, сила команди полягає у правильному поєднанні навичок, перспектив і підходів до вирішення покладених завдань. Відтак, кожен здобувач займається тим, що вміє робити найкраще, а недоліки навичок компенсуються колегіальними зусиллями. Робота в колективі надихає, підвищує мотивацію та взаємну відповідальність, створює середовище, де здобувачі освіти навчаються один у одного. Вони тактовні, але наполегливі; ті, хто завжди прагне консенсусу, але вміють конструктивно критикувати;

готові іти на компроміс, але можуть відстоювати свою позицію. Ті, хто розвивають себе, інших здобувачів закладу загальної середньої освіти. Вміння працювати в команді – це вміння завжди залишатися конструктивним, дискутувати, але не доводити до руйнівного конфлікту, разом шукати сильні рішення, проявляти повагу до інших і викликати повагу до себе.

Рис. 1.2. Складові соціальних компетентностей

Слід зауважити, що саме формування соціальних компетентностей здобувача освіти відповідає таким особистісним значенням, як: мотивація досягнення певних цілей, довільність та позитивне ставлення до себе, як до

здобувача освіти, а також висока самооцінка, здатність до конструктивної поведінки у певних складних життєвих ситуаціях.

В свою чергу, саме методика формування соціальних компетентностей здобувачів освіти може розглядатися вже, як певна сукупність методів, та прийомів, форм організації освітнього процесу, а також розвивати здобувача освіти як особистість, його якості, можливих здібності, переживання, емоційно-ціннісні життєві орієнтири та переконань, які в свою чергу можуть активно взаємодіяти з соціумом, налагоджувати певні контакти з різноманітними групами та здобувачами освіти, а також брати безпосередню участь у соціально-значущих проєктах.

Відповідно, соціальну роль особистості в поєднанні з її соціальним станом найбільш повно висвітлює поняття «соціальний статус особистості». Воно влучно поєднує в собі як функціональну, так і оціночні сторони, показує, що особистість може робити, що робить, результати її дії та як вони сприймаються іншими людьми, а також суспільством.

Комунікативні навички – навички ефективного спілкування. Сюди зазвичай відносять легкість встановлення контакту, підтримання розмови, навички синтонного спілкування, вміння домовлятися і наполягати на своїх законних правах.

Слід зауважити, що кожен здобувач освіти живе у своєму певному афективному просторі. Деякі здобувачі освіти, можуть розпізнавати велику гаму переживань, а ось для інших це досить складно; одні повністю контролюють вияв всіх своїх емоцій, інші зовсім з цим не справляються. Тому виділяють деякі причини, саме чому необхідно та досить важливо розвивати навички самоконтролю: він допомагає виживанню, уникненню створених власноруч проблем, сприяє збереженню здоров'я, дозволяє попередити про більшу частину згубних наслідків.

Необхідно відзначити, що більшість проблем у стосунках, насамперед виникає саме, через те, що здобувачі освіти неправильно діють або багато говорять зайвого, саме коли перебувають під впливом емоцій. А також проблемним може виступати досить протилежна ситуація, саме коли здобувачі освіти весь час не звертають уваги на свої власні емоції, та не проговорюють про те, що саме їх непокоїть або не дуже їм до вподоби. Відзначимо, що саме уміння доречно та правильно висловити свої почуття, може допомагати побудувати дружлюбні стосунки та досить мирно розв'язувати певні конфлікти.

Відтак, саморегуляція, являє собою саме управління своїм психоемоційним станом, який в свою чергу може досягатися шляхом впливу здобувача освіти на самого себе за допомогою певних неприємних слів, поганих уявних образів, а також управління м'язовим тонусом та диханням.

Можна виділити такі основні ефекти саморегуляції, як: заспокоєння, відновлення, активізація. Основними способами саморегуляції виступають: радість; роздуми про, щось позитивне; всілякі рухи типу потягування та розслаблення м'язів; розглядання приємних речей; уявне звернення до Бога; читання віршів; висловлювання певної похвали або компліментів кому-небудь просто так, але від чистого серця.

Можемо відзначити, що саме певна група ментальних здібностей, які беруть безпосередню участь в усвідомлення та розумінні власних емоцій, а також емоцій оточуючих, являє собою емоційний інтелект.

Відомі дослідники М. Селовей та Д. Карузо виділили чотири основні складові емоційного інтелекту, а саме: здатність розпізнавати певні емоції інших здобувачів освіти, активувати своє розумове бачення, тобто пробуджувати в собі креативні ідеї, визначати певні причини проявів емоцій та розпізнавати необхідний зв'язок між емоціями та думками, направляти

свої емоції на емоції інших здобувачів освіти для досягнення певних, значних, поставлених цілей [4].

В свою чергу, активність особистості виявляється в різноманітній діяльності, спрямована на зміну, перетворення навколишнього світу, а також власних якостей (самовиховання). Виховання є тією силою, яка здатна дати суспільству повноцінну особистість. Ефективність виховного впливу, взаємодії вихователя й вихованця полягає у цілеспрямованості, систематичності й кваліфікованому керівництві, заснованому на принципах співробітництва, діалогу, педагогічної підтримки. Отже, виховання є зовнішнім чинником [46].

А ось соціальні норми, являють собою певні правила поведінки здебільшого загального характеру, які повинні складатися у відношеннях між людьми в суспільстві в зв'язку з проявом їх волі та забезпечуватися цікавими засобами соціального впливу. А особливою сутністю соціальних норм вважають правила чітко вираженого соціального характеру.

Навчаючись у закладі загальної середньої освіти, здобувачі освіти мають активно розвивати свої навички комунікації на більшості уроках, а також у позаурочний час. Культура спілкування формується здебільшого під впливом родини, друзів, а також засобів масової інформації. Однак деякі важливі аспекти навичок комунікації нерідко залишаються поза увагою. Це, зокрема, вміння слухати і чути, розуміти і використовувати «мову жестів», уникати непорозумінь, долати непевненість у спілкуванні, знайомитися з новими людьми, просити про послугу чи про допомогу тощо. Заповнити ці прогалини здобувачам освіти допомагають тренінги, які проводять на уроках у закладах загальної середньої освіти [42].

Проаналізувавши, графи логічної структури (див. рис. 1.1., рис. 1.2.), можна простежити складові соціальних компетентностей. Тобто, формуючи саме ці компетентності, ми формуємо основні якості особистості для

застосування та розвитку будь-яких компетентностей в цілому, адже рівень соціально-психологічного розвитку є показником сформованих соціальних компетентностей.

Погоджуючись з ученими, узагальнимо, структурними складовими соціальних компетентностей здобувачів освіти підліткового віку є пізнавальні, ціннісно-мотиваційні та діяльнісно-поведінкові складові [44]. Оскільки це передбачає набуття ними знань та навичок аналізу та рефлексії, що виражаються в розумінні соціальних процесів, встановленні причинно-наслідкових зв'язків, аргументації самостійних суджень, критичному аналізі суспільних проблем. Більш того, важливими є здатність протистояти маніпулятивним впливам, набуття практичних вмінь взаємодії, прояв ініціативи та соціально-комунікативна активність. Відтак, можемо констатувати, що соціальні компетентності це певна сукупність відповідних здатностей, оскільки для того, щоб ефективно засвоювати життєві та соціальні ролі, підлітки, повинні оволодіти у процесі навчання певними якостями та вміннями: вміти здобувати, аналізувати інформацію про соціальне життя та ситуацію з різних джерел, вміло користуватися нею для розв'язання особистісних та соціальних конфліктів, критично мислити; самостійно приймати відповідальні рішення, проявляти ініціативу; володіти навичками конструктивної комунікації, працювати в команді; генерувати нові ідеї та вміти втілювати їх у життя; володіти знаннями про розвиток особистості, сильні та слабкі сторони характеру, що можуть впливати на життєвий успіх та самореалізацію; мати впевненість у власних силах щодо реалізації життєвих проектів. Важливим завданням навчального закладу є розвиток самостійності учнів, сприяння їхній психологічній адаптації в умовах суспільства, що постійно змінюється, готовності до виконання соціальних ролей.

Таким чином, набуття соціальних компетентностей є процесом перманентним. Будь-яка вікова періодизація базується на сформованому історичному розумінні природи дитинства і враховує соціально-історичні умови розвитку дитини.

1.3. Місце та роль інноваційних технологій навчання у розвитку соціальних компетентностей здобувачів освіти підліткового віку

Досліджуючи процес формування соціальних компетентностей у підлітків, відзначаємо саме роль інноваційних технологій в більш широкій соціальній і культурній контекст, відзначаємо, що це дослідження в сукупності з традиційними методами навчання, здатне призвести до освітніх результатів.

Більшість науковців, які вивчають проблематику педагогічної інноватики намагаються співвіднести поняття «нового» з такими характеристиками, як «прогресивне», «позитивне», «корисне», «сучасне», «передове». Зараз в педагогічній літературі часто зустрічаються поняття «новація», або новий спосіб та «інновація», нововведення. Новація – це сам засіб тобто новий метод, методика, технологія, програма тощо, а інновація – це процес його освоєння. Також нерідко у педагогічному лексиконі ми зустрічаємо такі поняття, як «технологія» та «педагогічна технологія» [5].

Слово інновація має латинське походження та в перекладі означає оновлення, зміну, введення нового. У педагогічній інтерпретації інновація означає нововведення, що поліпшує хід і результати навчально-виховного процесу. Інновацію можна розглядати як процес (масштабну або часткову зміну системи і відповідну діяльність) і продукт (результат) цієї діяльності [8]. Інновації в освіті – це процес творення, запровадження та поширення в освітній практиці нових ідей, засобів, педагогічних та управлінських

технологій, у результаті яких підвищуються показники (рівні) досягнень структурних компонентів освіти, відбувається перехід системи до якісно іншого стану [17].

Таким чином, інноваційні педагогічні технології як процес – це «цілеспрямоване, систематичне й послідовне впровадження в практику оригінальних, новаторських способів, прийомів педагогічних дій і засобів, що охоплюють цілісний навчальний процес від визначення його мети до очікуваних результатів» [12]. У значенні продукту діяльності визначимо інновацію як оригінальні, новаторські способи та прийоми педагогічних дій і засобів. Якщо звертатися до джерел поняття «технологія», то ми повинні зафіксувати, що воно походить із двох грецьких слів – мистецтво, майстерність і слово, навчання. Отже, технологію можна визначити як усвідомлене практичне мистецтво, усвідомлена майстерність.

Саме використання інноваційних технологій навчання на уроках в закладі загальної середньої освіти створюють умови кращого засвоєння нового матеріалу та активізації пізнавальної діяльності здобувачів освіти підліткового віку, де саме здобувачі освіти самі відкриватимуть, здобуватимуть й конструюватимуть знання та власні компетентності у різних сферах життєдіяльності. Під час навчання у здобувачів освіти не тільки поповнюється запас спеціальних знань, а також збагачується їхній словниковий запас, виробляються навички усного й писемного мовлення, а й поглиблюються уявлення про навколишній світ. Це напружена, науково-організована й результативна праця всіх здобувачів освіти у співпраці з вчителем, яка розвиває творчі здібності; сприяє здобуванню знань самостійною роботою думки; диференціює та індивідуалізує процес навчання; стимулює роботу з додатковою літературою; розвиває аналітичне мислення, вміння робити узагальнення; формує в здобувачів освіти навички самооцінки та самоконтролю своєї навчальної діяльності [6].

Отже, проаналізувавши науково – педагогічну літературу щодо визначення сутності поняття «технологія», його можна визначити як певну сукупність прийомів, які застосовуються в певній діяльності. В свою чергу, поняття «інноваційні технології» визначаються як цілеспрямований системний набір прийомів, засобів організації навчальної діяльності, що охоплює весь процес навчання від визначення мети до одержання результатів [16]. Окрім того, більшість учених переконані, що всі інноваційні педагогічні технології мають відповідати конкретним методологічним вимогам. Відтак, ученими було визначено певні критерії відповідності інноваційних технологій методологічним умовам: концептуальність, системність, можливість управління, ефективність, відтворюваність, візуалізація. Якщо, визначати концептуальність, то це означає, що інноваційна технологія має ґрунтуватись на філософське, психологічне, дидактичне та соціально-педагогічне обґрунтування досягнення перед освітнім процесом мети.

Також, інноваційні технології повинні мати певну системність, тобто має бути взаємозв'язок всіх частин, цілісність, а відповідно повинна бути логіка процесу. Окрім, того інноваційна технологія повинна включати можливість управління, що, в свою чергу, означає діагностику поставленої мети, планування, проектування освітнього процесу, вибір засобів і методів з метою корекції результатів, тощо. Крім того, сучасні інноваційні технології повинні бути результативно-ефективними, що в свою чергу передбачає гарантію досягнення стандарту освіти. Ще одним важливим критерієм відповідності інноваційних технологій основним методологічним вимогам є можливість відтворювати та/або повторювати інноваційну технологію різними учасниками освітнього процесу. Важливим критерієм відповідності інноваційних технологій методологічним засадам є їх візуалізація, тобто використання аудіовізуальної та комп'ютерних технологій, конструювання та

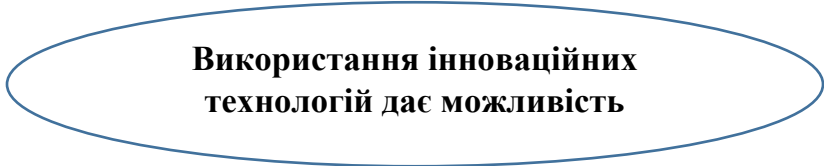
застосування різноманітних дидактичних матеріалів і наочних засобів навчання.

Відтак, впровадження інноваційних технологій в освітній процес передбачає досягнення поставленої освітньої мети, яка в свою чергу визначає конкурентоспроможність забезпечення кожному здобувачеві освіти відповідних умов для самовдосконалення, саморозвитку та самореалізації в майбутньому.

Наголосимо, що будь-які інноваційні технології повинні відповідати змісту начальних дисциплін. Відтак, реалізація впровадження інноваційних технологій в освітній процес закладу є наполегливою та важкою роботою освітян.

Зауважимо, що втілення інноваційних технологій у освітній процес закладу загальної середньої освіти є предметом активних, теоретичних та практичних наукових досліджень, особливо в умовах розвитку нової української школи. В умовах сьогодення відбувається спрямованість освітнього процесу на розробку та проведення освітянами інноваційних уроків, та зокрема їх створення і вдосконалення під час планування навчально-методичного забезпечення на початку року. Завдяки інноваційним технологіям здобувачі закладу загальної середньої освіти можуть побачити міждисциплінарний зв'язок наукового знання, а освітяни отримують більше навчального часу для повноцінного здійснення відповідної фахової диференціації у процесі навчання. Для того щоб показати, які можливості надає використання інноваційних технологій, нами було розроблено схему (див. рис. 1.3).

Можливості використання інноваційних технологій

**Використання інноваційних
технологій дає можливість**

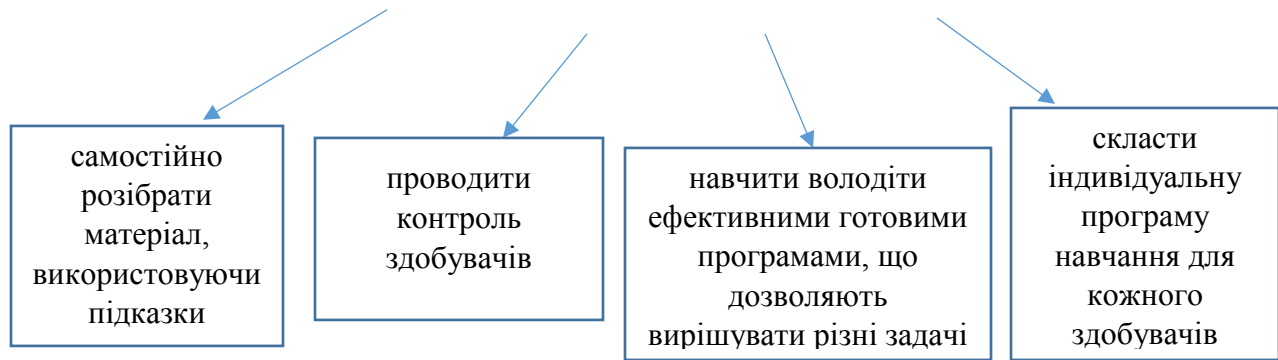

Рис. 1.3. Можливості використання інноваційних технологій

Як видно, зі схеми (див. рис. 1.3.), використання інноваційних технологій дає такі можливості: самостійно розбирати матеріал використовуючи різноманітні підказки; проводити контроль здобувачів освіти; навчитися володіти ефективними готовими програмами, що в свою чергу дозволяють вирішувати різні задачі та складати індивідуальну програму навчання для кожного здобувача освіти.

В науковій літературі, дослідниками також визначено переваги та недоліки впровадження інноваційних технологій в освітній процес [16], які ми подали у вигляді графів логічної структури (див. рис. 1.4. та рис. 1.5.).

Позитивні особливості використання інноваційних технологій в освітньому процесі закладу загальної середньої освіти навчання:

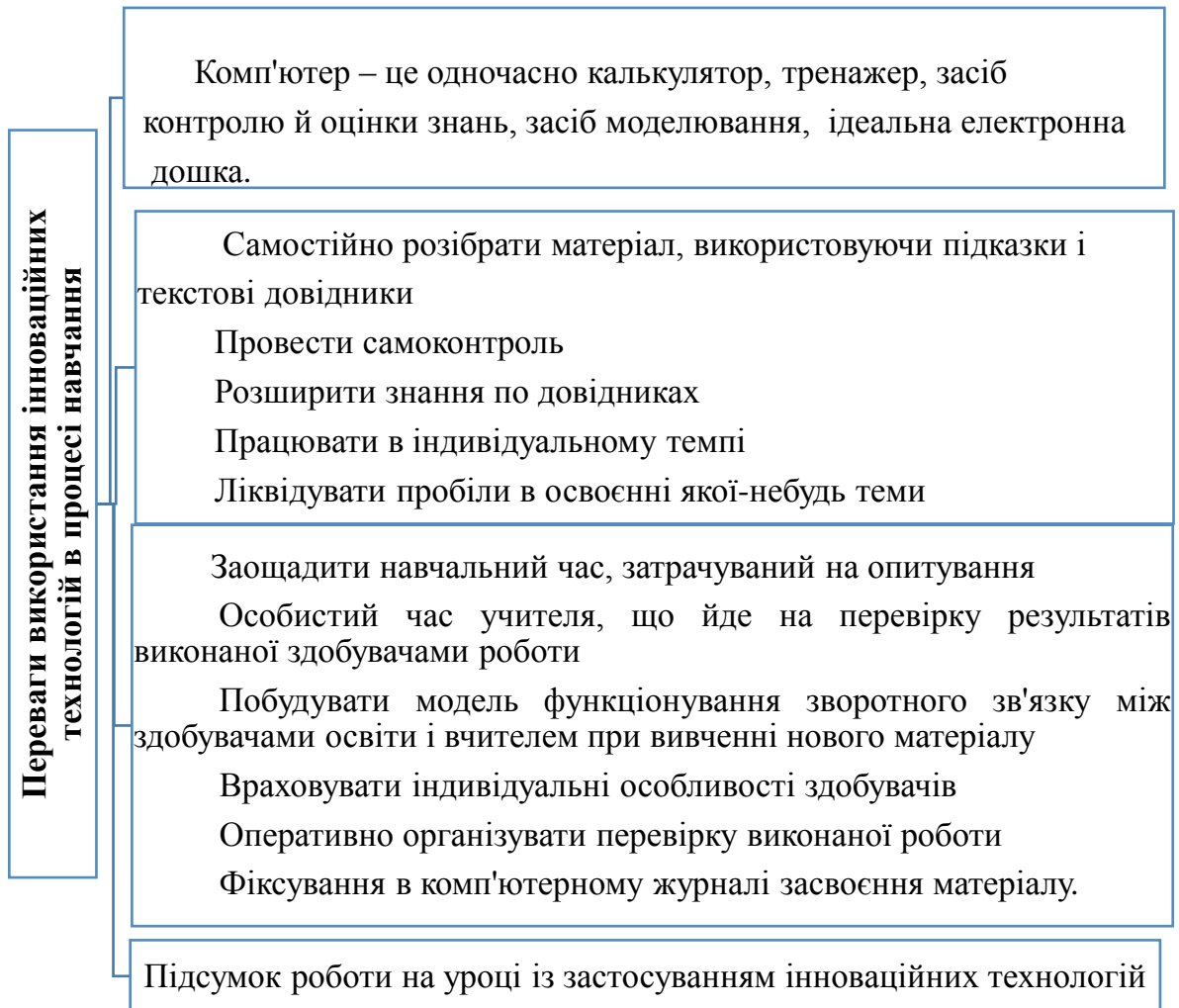

Рис. 1.4. Позитивні особливості використання інноваційних технологій в освітньому процесі закладу загальної середньої освіти навчання

Негативні особливості використання інноваційних технологій в освітньому процесі закладу загальної середньої освіти навчання

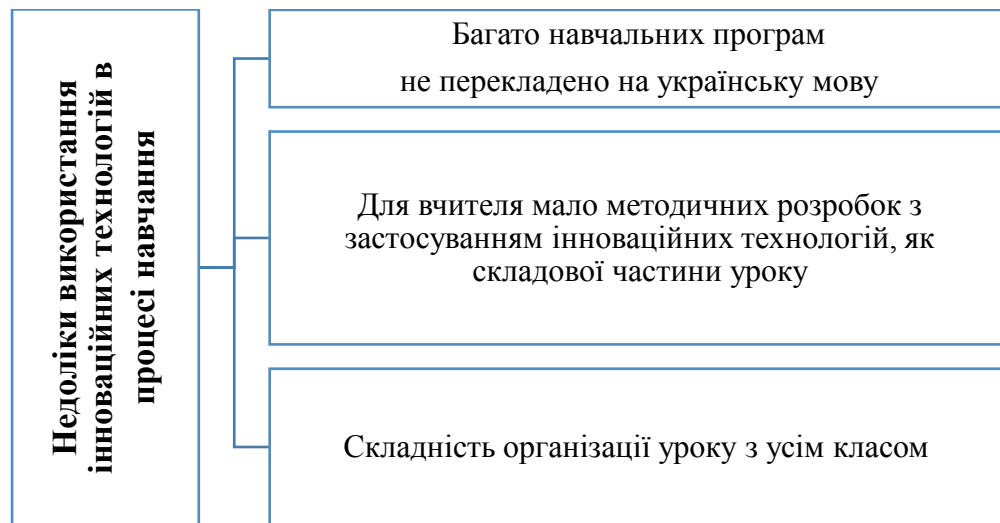

Рис. 1.5. Негативні особливості використання інноваційних технологій в освітньому процесі закладу загальної середньої освіти навчання

Аналізуючи дослідників, можемо виділити основні види інноваційних технологій:

- інтегроване навчання;
- технології групової навчальної діяльності;
- профільне навчання;
- інформаційні технології навчання;
- інтерактивні технології ситуативного моделювання та дискусійних питань;
- проєктні технології;
- створення предметно-орієнтованих та навчально-інформаційних середовищ, які дають можливість використовувати мультимедіа, системи гіпермедіа, електронні підручники тощо;
- нестандартні форми занять.

Для застосування інноваційних технологій у формуванні соціальних компетентностей здобувачів освіти підліткового віку визначено такі напрями:

- 1) сучасний стан проблеми очима закордонних вчених;
- 2) наявні web – ресурси і мультимедійні технології для здобувачів освіти підліткового віку;
- 3) наявні сайти закладів освіти і персональні сайти педагогічних працівників [20].

Сьогодні, під час активної інформатизації системи освіти відбувається активна розробка і впровадження мультимедійних засобів та технологій в освітній процес закладу. Окрім того, з активним розвитком та використанням міжнародної комп'ютерної мережі Internet, з'являються нові, мультимедійні засоби, за допомогою яких створюються нові web – технології, що дозволяють досягати різні освітні цілі, як в умовах закладу так і в позашкільлі.

Контент – аналіз довідкової науково-педагогічної літератури визначає, що завдяки комп'ютерним технологіям, сьогодні у учасників освітнього процесу є можливість опрацьовувати та водночас відтворювати на різних освітніх платформах нові засоби і способи обміну інформації, які можна з упевненістю можна називати мультимедійними. Відтак, дослідники вважають, що саме мультимедійна технологія, яка працює за допомогою комп'ютера має можливість інтегрувати, обробляти та відтворювати в різних освітніх середовищах засоби й способи обміну інформаційними даними. Також, учені наголошують, що при використанні мультимедійних технологій існують певні переваги. Серед них, можемо назвати, такі, як: розширення можливостей, вдосконалення методів доступу до матеріалів, наочність опанованого матеріалу. Таким чином, за допомогою мультимедійних технологій при викладанні певної навчальної дисципліни можна скористатись звуковим супроводом та різними анімаційними ефектами. Проте є певні особливості, при роботі з мультимедійними технологіями, зокрема необхідно мати певні мультимедійні засоби.

Відтак, мультимедійні засоби поділяються на:

- 1) засоби синхронної, асинхронної взаємодії та онлайн режим;
- 2) віртуальні об'єкти, реальні відео-фрагменти, аудіо-фрагменти, анімаційна графіка тощо.

Створюючи та реалізуючи мультимедійні технології, учасник освітнього процесу повинен мати комп'ютер із відповідним програмним забезпеченням та необхідні засоби проектування, тобто мультимедійні проектори.

Також, ученими виділяються й інші інноваційні технології, зокрема: нестандартні уроки; індивідуальна робота; контрольні роботи, тестові завдання, робочі зошити; кабінетне, групове і додаткове навчання; вибіркові предмети; проблемно-модульне навчання; гостьові лекції; використання наукового експерименту під час вивчення та відтворення нового матеріалу; інформаційні технології; формування навчальних планів за допомогою нових підходів.

Створення інноваційних педагогічних технологій відбувається за рахунок досвіду минулого та зарубіжних країн, сучасних наукових концепцій, соціальних перетворень та нового педагогічного мислення.

Безумовно, саме здобувачі освіти є головною дійовою особою у навчанні, але тільки на рівні реалізації своєї мети, а не у виборі технології навчання. Для здобувачів освіти не існує традиційної чи інноваційної технології, всі технології, які застосовуються в освітньому процесі для них є або новими або застарілими.

Досліджуючи процес формування соціальних компетенцій у підлітків, ми включаємо кейс-метод у більш широкий соціально-культурний контекст, зазначаємо, що цей інтегральний метод у поєднанні з традиційними методами навчання може призвести до бажаних освітніх результатів. Слово case перекладається з англійської як «випадок, ситуація, обставина, історія,

факт», а study – «вивчення, дослідження». Кейс-стаді – метод дослідження, спрямований на вивчення конкретної ситуації, окремого випадку, який існує в реальній дійсності. Англійський термін case study (на українську мову найчастіше перекладається як кейс-метод) – метод аналізу реальних ситуацій. Це основа технології «ситуаційного навчання» [49].

Виокремлюють декілька типів кейсів: кейс-випадок (розповідає про окремий випадок або ілюструє певну ідею), кейс-завдання (формулює задачу чи завдання теоретичного, теоретико-практичного та міжпредметного характеру), кейс-вправа (передбачає опис конкретної ситуації, яку використовують як педагогічний інструмент) і кейс-ситуація (класичний кейс, що потребує аналізу ситуації) [57].

У сучасній педагогіці ефективним методом формування компетентностей людини визнано кейс-метод. Завдяки вирішенню практичних ситуацій, які можуть бути реальними або штучними, людина набуває навичок дій у таких випадках і може надалі моделювати власну поведінку в процесі зустрічі з такими ситуаціями.

Ще одним важливим інноваційним методом є проблемна ситуація – ситуація, для розв’язання якої здобувач освіти або колектив мають знайти й застосувати нові для себе знання, способи дій [51].

Позитиви проблемного навчання:

- розвиток різноманітних аспектів мислення, самостійності, критичності, нестандартності;
- формування позитивних рис особистості (активності, самостійності, рішучості, відповідальності);
- становлення комунікативних умінь (слухати та чути, висловлюватися та дискутувати, обґрунтовувати свої думки);
- технологія проблемного навчання забезпечує ґрунтовність знань, тому що їх здобувають, по-перше, в процесі кропіткої самостійної діяльності,

по-друге, при проблемному навчанні спрацьовує відомий в психології цікавий «закон незавершеної дії».

Наступним інноваційним методом є технології ситуативного моделювання – це спосіб побудови навчального процесу за допомогою включення здобувачів освіти у гру, яка підпорядкована дидактичній меті (передусім, ігрове моделювання ситуацій і явищ, що є об'єктами вивчення).

Педагогічна сутність ділових ігор у вищих навчальних закладах:

- активізація мислення;
- розвиток самостійності майбутнього фахівця;
- формування творчості;
- наближення до реалій життя [53].

Отже, можемо виділити основні види інноваційних технологій: інтегроване навчання; технології групової навчальної діяльності; профільне навчання; інформаційні технології навчання; інтерактивні технології ситуативного моделювання та дискусійних питань; проєктні технології; створення предметно-орієнтованих та навчально-інформаційних середовищ, які дають можливість використовувати мультимедіа, системи гіпермедіа, електронні підручники тощо, нестандартні форми занять.

Підсумовуючи, зазначимо, для успішної реалізації завдань сучасної освіти, важливо використовувати інноваційні технології, оскільки саме вони дозволяють створити сприятливі умови для розвитку соціальних компетентностей здобувачів закладу загальної середньої освіти. Адже, інновації в системі освіти, допомагають краще розробити систему, завдяки якій є можливість передавати та засвоювати якомога більше знань, умінь, навичок, готовностей та здатностей яких з часом стає дедалі більше.

Висновки до розділу 1

Отже, проаналізувавши погляди багатьох учених щодо означених понять, під компетентністю розуміємо інтегративне поняття, що містить такі аспекти: готовність до покликання, готовність до оцінювання, готовність до дії, готовність до рефлексії. В свою чергу, компетенція – це динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших якостей, що дає здатність особистості успішно соціалізуватися, проводити професійну та навчальну діяльність. Водночас, соціальні компетентності здобувачів освіти підліткового віку розуміємо, як здатність встановлювати певну соціальну взаємодію з урахуванням позицій інших особистостей, що спрямована на співпрацю, роботу в команді, прояву комунікативних навичок, вміння приймати рішення, усвідомлювати власні потреби і цілі, визначати особистісні ролі в суспільстві.

Для успішного та якісного розвитку соціальних компетентностей здобувачів освіти підліткового віку в умовах Нової української школи важливо використовувати весь спектр інноваційних технологій. Аналіз наукової літератури, дозволив виділити такі види інноваційних технологій: інтегроване навчання; технології групової навчальної діяльності; профільне навчання; інформаційні технології навчання; інтерактивні технології ситуативного моделювання та дискусійних питань; проєктні технології; створення предметно-орієнтованих та навчально-інформаційних середовищ, які дають можливість використовувати мультимедіа, системи гіпермедіа, електронні підручники тощо. Вважаємо, що саме упровадження інноваційних технологій у освітньому процесі сприяє успішному формуванню навичок спілкування, співпраці, мотивації до навчання, можливості творчо підходити до прийняття різної складності рішень, що допомагає якісному розвитку соціальних компетентностей у здобувачів закладу загальної середньої освіти.

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

2.1. Організаційно-методичні основи проблеми дослідження

Дослідження припускало виявлення рівнів соціальних компетентностей здобувачів освіти підліткового віку Великокомарівського закладу загальної середньої освіти I-III ступенів – закладу дошкільної освіти села Великокомарівка Великомихайлівської селищної ради Роздільнянського району Одеської області.

З цією метою було використано наступні методики: тест-опитувальник комунікативних умінь Міхельсона; методика діагностики способів реагування на конфліктні ситуації К. Томаса; методика діагностики міжособистісних відносин Т. Лірі.

Методика «Тест – опитувальник комунікативних умінь Міхельсона» передбачає визначення рівня комунікативної компетентності і якості сформованості основних комунікативних умінь. В опитувальнику міститься опис 27 комунікативних ситуацій. Кожна з цих ситуацій пропонує респонденту обрати серед п'яти можливих варіантів поведінки. Респондентові пропонується уважно прочитавши кожен з описаних ситуацій, обрати один з характерних для нього варіантів поведінки. При цьому він не може обирати два або більше варіантів чи зазначати інший. Всі питання завбачливо розподілені на п'ять типів комунікативних ситуацій: ситуації-реакції, на позитивні висловлювання; ситуації-реакції на негативні висловлювання; ситуації-прохання; ситуації-бесіди; ситуації прояву емпатії. Крім того, опитувальник дозволяє, визначати блоки умінь: надавати і

приймати знаки уваги, компліменти реагувати на справедливу критику, реагувати на несправедливу критику, реагувати на провокації з боку співрозмовника, звертатися з проханням, відповідати відмовою на прохання, співчувати та надавати підтримку, приймати співчуття і підтримку, контактувати з іншими, реагувати на вступ-контакт з Вами.

Для діагностики характеру поведінки у конфлікті; рівня управління конфліктами через продуктивні чи деструктивні форми поведінки; навичок агресивної поведінки та навичок попередження виникнення конфліктів застосовано методику дослідження стилю поведінки в конфлікті К. Томаса.

Метою методики дослідження стилю поведінки в конфлікті К. Томаса є визначення переважного способу поведінки людини в конфліктних ситуаціях. К. Томас в своїй методиці виділяє наступні способи регулювання конфліктів: конкуренція, що передбачає прагнення досягти мети за рахунок програшу іншої сторони; пристосування, що передбачає принесення в жертву власних інтересів заради іншого; компроміс, що передбачає задоволення деяких потреб обох сторін; уникнення, що передбачає відмову від конкуренції через певні причини; співпраця, що передбачає рішення, яке повністю задовольняє інтереси обох сторін.

На думку К. Томаса при уникненні конфлікту жодна з сторін не досягає успіху. При конкуренції, пристосуванні чи компромісі, або виграє лише одна сторона, або програють обидві, оскільки йдуть на компромісні поступки. І лише співпраця призводить до виграшу обох сторін.

Автор описує 5 можливих варіантів у 12 судженнях індивіда про поведінку в конфліктній ситуації. У різних поєднаннях вони згруповані в 30 пар. Обробка отриманих результатів тестування здійснюється відповідно до ключа, згідно з яким і визначається та кількість балів, яка набрана респондентом за кожною шкалою. Співвідношення балів за кожною шкалою дає можливість визначити два показники у поведінці людини – це

«орієнтація на задоволення власних інтересів» та «орієнтація на задоволення інтересів опонента».

Методика діагностики міжособистісних відносин Т. Лірі, яка дає можливість дослідити повні уявлення кожної особистості про себе. А також завдяки цій методиці можна надати певну оцінку уявлень про реального «Я», а також і про себе ідеального. В тому випадку, якщо необхідно визначити погляд одного індивіда в очах іншого також стане в нагоді саме ця методика. При проведенні діагностики, ми з'ясуємо саме домінуючий тип відношення індивіда до людей, які його оточують. Виділяється саме два основних фактори, які повинні визначити міжособистісні стосунки: 1) домінування – підкорення; 2) дружелюбність – агресивність.

Основною задачею цієї методики є призначення для дослідження певних уявлень суб'єкта про себе ідеального, та ще й про вивчення взаємовідносин в невеликих групах. Дана методика також допомагає визначити тип відносин людей, які переважають в самооцінці. При цьому можливо виділити два основних чинники: «домінування-підпорядкування» та «дружелюбність-агресивність тобто ворожість». Завдяки цим факторам визначається повне враження про людину в процесах міжособистісного сприйняття.

Отримавши всі показники, можливо виділити певний ряд орієнтацій тобто типів ставлення до оточуючих. Отримуємо висновки про вираженість типу, про його ступінь адаптованості поведінки, ступень відповідності або можливо і невідповідності між поставленими цілями та досягнутими в процесі діяльності результатами. Відмітимо, що велика неадаптивність поведінки саме при поданні результатів виділяється червоним кольором, та свідчить про невротичні відхилення, саме при прийнятті відповідальних рішень.

Також, цю методику можливо використовувати як для самооцінки, а

також і для певної оцінки спостережуваного рівня поведінки людини («зі сторони»). Якщо звернути більшу увагу саме на останній випадок, то респондент повинен відповідати на питання, як би за іншу людину, тобто ґрунтуючись на своєму уявленні про неї. Після підсумків саме такого тестування різних категорій здобувачів, можливо підібрати загальний портрет будь-якого здобувача освіти, тобто обрати лідера, а також зробити висновки про відношення саме до нього з боку інших здобувачів освіти.

2.2. Визначення залежності результатів розвитку соціальних компетентностей здобувачів освіти підліткового віку від використовуваних засобів інноваційних технологій

Сьогодні, заклади загальної середньої освіти, в яких створений інноваційний освітній простір, забезпечені новітньою матеріально-технічною базою, готові та здатні використовувати інноваційні засоби навчання, мають змогу випустити високоякісного здобувача, який за плечима матиме великий багаж знань, умінь та навичок.

Засоби інноваційні технологій навчання захоплюють здобувачів закладів загальної середньої освіти та стимулюють інтерес самостійно мислити, розв'язувати певні проблемні ситуації, допомагають працювати разом, створювати атмосферу взаємодії. Освітній процес має будуватись так, щоб здобувачі не просто запам'ятовували навчальний матеріал, а й запитували, досліджували, творили, розв'язували, заперечували, співставляли, інтерпретували та дебатували за його змістом у взаємодії один з одним. Відтак, освітяни повинні не тільки дати знання, але й підготувати здобувачів освіти до їх застосовування в майбутньому на практиці.

Зауважимо, що освітній процес, який побудовано так, що здобувачі мають змогу вчитися співпрацювати в парах, групах, формувати свої власні

ідеї та думки, навчаються критично мислити, сперечатися на задану тему дозволяє якісно та успішно розвивати у них соціальні компетентності. Використання інноваційних підходів на уроках сприяє реалізації мети, передбачає розвиток у здобувачів інтересу та бажання співпрацювати на із зацікавленістю.

Використання інноваційних засобів навчання – стимулює новаторські зміни в культурі, соціальному середовищі; зорієнтоване на формування готовності особистості до динамічних змін у соціумі за рахунок розвитку творчих здібностей, різноманітних форм логічного та образного мислення, а також здатності до співробітництва з іншими людьми [16].

В реаліях сьогодення, навчання може відбуватись в різних форматах: онлайн та офлайн – вони допомагають організувати самостійну роботу і проводити безперервний моніторинг навчального процесу. Під час дистанційної форми навчання – інформаційно-комунікаційні технології є основною формою представлення матеріалу, сприяють формуванню навичок практичної роботи та співпраці. Все частіше впроваджуються віртуальні аудиторії, віртуальні освітні заклади, веб-квести, блоги, блог-квести. Саме завдяки електронному навчанню, здобувачі закладу загальної середньої освіти знаходять зручне місце та час для навчання, спосіб якісного засвоєння знань, умінь і навичок, можливості постійного контакту з викладачем, спілкування з однолітками, розвивають здатність формувати індивідуальний графік навчання, визначають шляхи економії власного часу та своїх однолітків, а відтак і навчаються брати відповідальність за своє майбутнє.

Проте, на основі досвіду використання нових мережевих технологій в освіті вибудовується проблема створення нового навчально-методичного середовища на основі інноваційних методик навчання з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, яка полягає не тільки у доступі до навчальної інформації, а у способах її подання. І для вирішення цього

питання вчитель має вільно володіти інструментарієм існуючих інтернет-сервісів. Оскільки, постає необхідність у принципово нових інтегрованих методиках навчання, які базуються на інтернет-технологіях і завдяки яким процес навчання стає особистісно-орієнтованим, а програмне забезпечення, інформаційні ресурси доступними у будь-який час.

Сучасні заклади загальної середньої освіти поступово переходять до використання засобів інноваційних технологій, адже сьогодні, неможливо не використовувати інноваційне обладнання та не мати інтернет-зв'язку. Перед здобувачами закладів загальної середньої освіти вже сьогодні постає вимога бути здатними взаємодіяти з однолітками з урахуванням позицій їхньої особистості, працювати в команді, проявляти комунікативні навички, вміти приймати рішення, усвідомлювати власні потреби й цілі та визначати особистісні ролі в суспільстві. Саме сьогодні, застосування інформаційно-комунікаційних технологій, як одного з інноваційних засобів, дозволяє успішно взаємодіяти здобувачам освіти із соціумом.

Відтак, розвиток соціальної компетентності здобувачів закладів загальної середньої освіти за допомогою різних засобів інноваційних технологій є запорукою їх успішної реалізації в майбутньому. Адже, освітній процес, який побудований на використанні засобів інноваційних технологій, сприяє формуванню у здобувачів освіти підліткового віку системи знань про взаємодію у соціумі, розуміння системи соціальних цінностей, уміння співпрацювати у суспільстві, вміння здійснювати конструктивну комунікацію, оскільки лише соціально компетентна особистість зможе стати в майбутньому висококваліфікованим конкурентоспроможним фахівцем.

Висновки до розділу 2

Підсумовуючи, зазначимо, що для проведення емпіричного дослідження було використано наступні методики: тест комунікативні вміння Міхельсона, методика діагностики способів реагування на конфліктні ситуації К. Томаса, методика діагностики міжособистісних відносин Т. Лірі. Вони дозволили нам визначити рівень розвитку соціальних компетентностей здобувачів освіти підліткового віку.

Також, в процесі емпіричного дослідження, було визначено, що використання засобів інноваційних технологій у освітньому процесі закладу загальної середньої освіти дозволяє вчителям реалізувати свої педагогічні ідеї, а дає здобувачам освіти підліткового віку можливість розвитку соціальних компетентностей. Варто зазначити, що для того щоб розвивати соціальні компетентності, необхідно оновлювати зміст та методику навчання та виховання. Наголосимо, що у закладі загальної середньої освіти необхідно поступово впроваджувати замість репродуктивної системи навчання творчу (креативну) систему, для того, щоб активно використовувати сучасні прогресивні інноваційні засоби, педагогічні форми й методи навчання а виховання, що здатні забезпечити самореалізацію, саморозвиток кожного здобувача освіти.

Вважаємо, що саме засоби інноваційних технологій навчання захоплюють здобувачів закладів загальної середньої освіти та стимулюють інтерес самостійно мислити, розв'язувати певні проблемні ситуації, допомагають працювати разом, створювати атмосферу взаємодії. Таким чином, реалізується головна вимога сучасної освіти – вироблення у суб'єкта освітнього процесу індивідуальних стилів діяльності та культури самоствердження, відбувається розвиток їхньої особистості.

РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИ ТА АНАЛІЗ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

3.1. Аналіз одержаних результатів емпіричного дослідження

Для проведення дослідження було залучено здобувачів освіти закладу загальної середньої освіти 6-8-х класів (50 респондентів).

Першим етапом дослідження було проведення діагностик, другим етапом інтерпретація результатів, третім етапом розроблення рекомендацій для вчителів щодо розвитку соціальних компетентностей здобувачів освіти підліткового віку від використовуваних засобів інноваційних технологій.

Обстеження проводилось з урахуванням таких основних принципів, як принцип: комплексності, системності, патогенетичного, діяльнісного, особистісного підходу та принципу розвитку.

Інструкції були короткими, зрозумілими і ясними для здобувачів освіти.

Щоб провести аналіз результатів, ми визначили критерії вимірювання змістовних блоків соціальних компетентностей. У блоці особистісно значущих соціальних якостей: врівноваженість (здатність здійснювати саморегуляцію емоційного стану); цілеспрямованість (здатність досягати поставленої мети); толерантність (здатність виявляти терпіння до чужим думкам); здатність поважати інших людей (прояв поваги до думки іншої людини); здатність ефективно діяти; комунікабельність (товариськість, вміння отримувати інформацію); справедливість (віра у рівні можливості кожного). У блоці ціннісних пріоритетів соціальної взаємодії: соціальне визнання (схвалення, повага до інших); соціальна справедливість (рівність);

соціальний порядок (стабільність суспільства). У блоці функціональних умінь та навичок соціальної взаємодії: вміння дотримуватися та правил; вміння вислухати думку людей; вміння бути чуйним до потреб інших людей; вміння підтримати у складній ситуації; вміння виявляти та зберігати повагу до інших людей; вміння приймати відповідальність за свої дії на себе; вміння спілкуватися з людьми.

Результати дослідження за методикою «Тест комунікативних умінь Міхельсона». Для дослідження взаємозв'язку комунікативних умінь і рівня самооцінки проаналізуємо дані, отримані за тестом комунікативних умінь Міхельсона. Тест спрямований на виявлення адекватності комунікатора в різних ситуаціях взаємодії. За методикою «Тест комунікативних умінь Міхельсона» були отримані такі результати: більшість підлітків за всіма трьома шкалами набрали 4, 5, 6, 7 балів, що говорить про середній рівень виразності всіх трьох способів спілкування у більшості респондентів.

У 19 респондентів залежний спосіб спілкування явно домінує, його внесок становить 40% і більше. У 18 здобувачів переважає агресивний спосіб спілкування. Що ж до компетентного способу спілкування, він яскраво виражений у 13 здобувачів.

При дослідженні міжособистісних відносин у колективі нам необхідно було виявити переважний тип відносин до людей. Цей результат було отримано з допомогою методики Т. Лірі.

Максимальна оцінка рівня – 16 балів, але вона поділена на чотири ступені виразності відношення. Кожен респондент набрав різну кількість балів за певними типами відносин. На основі цих результатів було знайдено середні значення за 8 типами відносин і накреслено умовну схему у вигляді кола, розділеного на сектори та відзначено на ньому ці величини. Тим самим показано взаємозв'язок двох змінних: домінування – підпорядкування, дружелюбність – ворожість (див. рис. 3.1).

Рис. 3.1. Результати за методикою Т. Лірі

Дивлячись на цю схему можна дійти невтішного висновку у тому, що зв'язок дружелюбність-домінування є дуже сильним, оскільки результати респондентів перебувають з близької відстані від центру кола. Відстань отриманих показників від центру кола свідчить про адаптивність інтерперсональної поведінки.

Також, визначаються показники за основними факторами: домінування та дружелюбність. Результати представлені у вигляді діаграм (див. рис.3.2, рис. 3.3).

Рис. 3.2. Показники фактора домінування у групі

Рис. 3.3. Показники фактора дружелюбність у групі

Згідно з даними діаграм можна сказати про те, що: 73% респондентів домінують, 27% – підкоряються, 53% – доброзичливі, 47% – агресивні. Тобто можна тепер дійти невтішного висновку у тому, що у групі переважає чинник домінування, ніж підпорядкування, а чинник дружелюбність майже однаковий з чинником агресивність.

За методикою методика діагностики способів реагування на конфліктні ситуації К. Томаса, ми отримали такі результати: суперництво – 6 респондентів (12%), співпраця – 11 респондентів (22%), компроміс – 8 (16%), уникнення – 15 (30%), пристосування – 10 (20%) (див. рис. 3.6.).

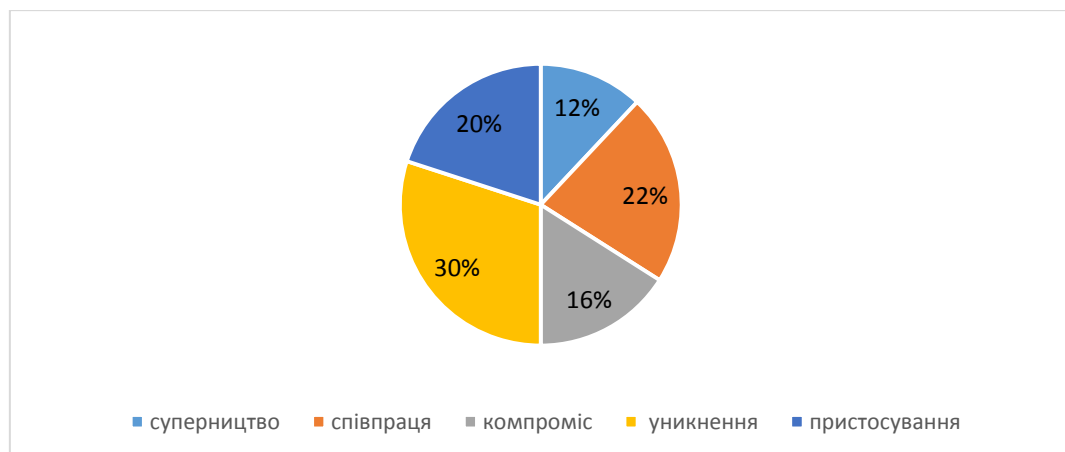

Рис. 3.4. Результати за методикою діагностики способів реагування на

конфліктні ситуації К. Томаса

Таким чином, ми бачимо, що більшість здобувачів освіти підліткового віку або пристосовується до конфліктів або конкурують один з одним.

Згідно нашого аналізу, більше половини здобувачів освіти має низький рівень соціальних компетентностей, мало знайомі з інноваційними технологіями і їм важко працювати в групі, тому необхідно розробити методичні рекомендації.

3.2. Розробка методичних рекомендацій для вчителів щодо розвитку соціальних компетентностей здобувачів освіти підліткового віку засобами інноваційних технологій в умовах Нової української школи

Аналіз наукової літератури показав, що існує певна модель формування соціальних компетентностей у здобувачів освіти підліткового віку, яка базується на її розумінні, як особистісної характеристики людини, її здатності до виконання тих чи інших функцій, використання універсальних способів діяльності, заснованих на сукупності наукових знань, у конкретних життєвих ситуаціях. Тому, розглядаючи соціальні компетентності як інтегративну якість особистості, що дозволяє індивіду активно взаємодіяти з соціумом, встановлювати контакти з різними групами та індивідами, а також брати участь у соціально значущих проєктах та продуктивно виконувати різні соціальні ролі, пропонуємо таку модель процесу її формування.

Внаслідок її реалізації в освітньому процесі у здобувачів освіти формується:

- здатність до співпраці у колективній діяльності
- здатність встановлювати горизонтальні та вертикальні контакти
- вирішувати конфлікти

- приймати рішення
- керувати собою
- виділяти проблеми
- приймати рішення у критичних ситуаціях.

Варто зазначити, що соціальні компетентності слід вважати метою та результатом соціального виховання.

Відтак, модель педагогічної діяльності з формування соціальних компетентностей у здобувачів освіти підліткового віку складається з цільового, змістовного, процесуального та оціночно-результативного складових. Цільова складова моделі орієнтує на створення умов освоєння здобувачами освіти певного обсягу соціальних знань, оволодіння ними за допомогою прийомів соціальної взаємодії, досвідом «ризикованих» способів діяльності, внаслідок чого має підвищитися рівень їхньої соціальної грамотності від елементарного до функціонального та системного.

Водночас, змістова складова передбачає соціальне, ціннісне та екзистенційне орієнтування здобувачів освіти у рамках реалізації трьох виховно-освітніх програм:

- соціальне орієнтування спрямоване на виявлення, аналіз проблем, пошук шляхів їх подолання, способів попередження та здійснюється за допомогою методики дилем, стратегічного планування, дебатів;
- екзистенційне – через побудований ряд подій, учасником якого є кожен здобувач освіти і член виховного співтовариства;
- ціннісне – через інформування, метод проєктів, групову роботу, включення здобувачів освіти у обцинну діяльність, у підготовку та проведення соціальних акцій.

Важливою є процесуальна складова моделі, яка складається з діагностики, програмування діяльності, включення до неї всіх суб'єктів освітнього процесу, рефлексії.

В свою чергу, не менш важливою є оціночно-результативна складова, яка будується на основі програми моніторингу, в якій визначено критерії та показники оцінки рівня соціальної грамотності, сформованості соціальних умінь та навичок, переходу від пасивних форм соціальної поведінки до активних, розширення життєвих перспектив, рівні сформованості соціальних компетентностей, методики їхнього відстеження.

Зауважимо, що соціальні компетентності – це інтегративні здатності, що відображають можливості суб'єкта підліткового віку усвідомлювати взаємопов'язані процеси професіоналізації, соціальної адаптації, особистісного самовизначення та усвідомлено керувати ними. Пропонуємо змодельовати локальне соціокультурне середовище як фактор розвитку соціальних компетентностей відповідно до наступних методологічних принципів:

- 1) будувати з урахуванням освоєння соціальних ролей;
- 2) будувати відповідно до принципу проєктивності для того, щоб локальне соціокультурне середовище відображало б «дорослий» світ, була його проєкцією, моделюючи сторони сучасного соціального життя, які опиняються в центрі суспільної уваги, інтересу, дискусій предметом полеміки у суспільстві з допомогою яскравих, значних, повторюваних сценаріїв та сюжетів;
- 3) будувати за принципом варіативності, який передбачає, що у будь-якого здобувача освіти може бути вибір якомога більшої кількості варіантів самореалізації, самопроявлення у соціальному плані. Крім того, варіативність передбачає можливість у конкретній діяльності здійснювати переосмислення, переоцінку свого попереднього вибору в процесі спроби себе в різних її видах, що дозволяє здобувачам освіти найефективніше прожити період «мерехтіння інтересів», що проявляється в: хобі-реакції, реакції групувань

та емансипації, створює деякі спокуси, допомагає народженню прагнень і мотивів сенсо-життєвого рівня;

4) будувати на основі принципу подійності, несподіваних та очікуваних здобувачами освіти освітнього процесу подій. Принцип подійності дозволяє суттєво наблизитись до вирішення завдання, пов'язаного з вирішенням сфери соціального досвіду особистості;

5) будувати на основі принципу єдності повторюваності та новизни того, що відбувається, оскільки повторюваність, традиційність, очікуваність подій чи явищ дозволяє природно зароджуватися найважливішим елементам культурної власності особистості;

б) будувати на основі принципу ініціювання особистісної активності вчителя, від якого залежатиме те, як, яким чином, на якому рівні переконливості, обґрунтованості та захоплення розгортатиметься конкретна практична робота зі здобувачами освіти з реалізації завдань формування ними соціальних компетентностей [29].

Під взаємодією із суб'єктами освітнього процесу, розуміємо встановлення таких відносин, прямих та опосередкованих, які породжують взаємні зв'язки, спілкування, спільні дії, переживання. З позицій нашого дослідження є цінним розуміння соціальних компетентностей здобувачів освіти як результату соціального розвитку, що залежить від ефективності взаємодії із соціальним середовищем, яким виступає освітнє середовище школи.

Виходячи з цього розуміння соціальних компетентностей, ми дійшли висновку про необхідність розробки концепції та її методичного забезпечення у трьох напрямках: освітній процес; виховний процес; позаурочна діяльність.

Інакше кажучи, йдеться про конкретні розробки, спрямовані на формування соціальних компетентностей, як у навчальний, так і не

навчальний час. Для цього нами розроблено загально-методичний блок та виконано наступну роботу: визначено та обґрунтовано педагогічні умови розвитку соціальних компетентностей. Також, виявлено особливості формування соціальних компетентностей здобувачів освіти в інформаційному освітньому процесі школи:

- наявність цілісної системи інтерактивного спілкування, що включає просторово-предметні та культурно-мовні характеристики інформаційного освітнього процесу;

- характер комунікативної діяльності та суб'єктна позиція здобувачів освіти у названому процесі;

- залучення їх до комунікації за допомогою інформаційних технологій, з урахуванням їх складності та можливостей мультимедійних засобів та комп'ютерних програм, відповідно до вікових особливостей, рівня інформаційних, соціальних та комунікативних компетентностей здобувачів освіти;

- використання активних методів та форм педагогічної діяльності для розвитку компонентів соціальних компетентностей;

- забезпечення наступності у формуванні соціальних компетентностей, що передбачає поетапне накопичення здобувачами освіти знань, умінь, комунікативного досвіду.

Враховуючи дані досліджень, необхідно виробити стратегію дій вчителя: активізація та підтримка за допомогою організації самовиховання моральних та трудових сторін особистості активної моральної позиції, колективізму, громадянськості у праці, працьовитості; ефективніше використовувати ініціативу здобувачів освіти, включати в процес планування та проведення заходів різної тематики, включати у систему виховання заходи творчого характеру.

Таким чином, одна з цілей, що стоїть перед закладом загальної середньої освіти створити необхідні умови для формування високого рівня соціальних компетентностей, вибрати методи та прийоми педагогіки, соціальної психології. Такі умови можна створити, використовуючи максимум можливостей виховного процесу в закладі загальної середньої освіти, спрямовуючи виховні зусилля не так на здобувачів освіти, але в навколишнє оточення, середовище життєдіяльності, з якою здобувачі освіти взаємодіють.

Як методологічну основу виховної роботи з формування соціальних компетентностей, було обрано концепцію формування для здобувачів освіти підліткового віку.

У перспективі передбачається вирішення низки питань.

Для педагогічного колективу з метою розвитку базових та професійно-педагогічних компетентностей вчителів реалізовуватиметься освітній модуль «Реалізація соціального капіталу освітньої організації як умова модернізації освітнього процесу». Модуль може містити низку семінарів, тренінгів, тематичних нарад, педагогічних нарад.

Можуть використовуватися такі форми та методи роботи:

- ділові ігри,
- робота в малих групах щодо вирішення проблем,
- розбір конкретних ситуацій,
- рефлексивна самодіагностика,
- ігрові методи вироблення складних колективних рішень,
- проєктні методи з використанням інформаційних технологій, презентацій, тренінг навчальної експертизи проєктів та ін.

Важливим є використання проблемних уроків. Проблемний урок, такий що спирається на логіку проблемних ситуацій, послідовно моделюються,

шляхом постановки проблемних питань або пред'явлення проблемних завдань. Проблемна ситуація, являє собою досить складний та суперечливий стан, яка створюється на заняттях саме шляхом постановки проблемних питань, які в свою чергу вимагають дуже активної та пізнавальної діяльності здобувачів освіти для її правильної оцінки та вирішення.

Проблемне питання містить у собі діалектичну суперечність і вимагає для його вирішення не відтворення відомих знань, а міркування, порівняння, пошуку, набуття та застосування нових знань. Проблемне завдання, на відміну від проблемного питання, містить додаткову вступну інформацію і за необхідності деякі орієнтири пошуку її вирішення.

Саме проблемна лекція забезпечує три основні дидактичні цілі, а саме: засвоєння здобувачами освіти теоретичних знань; розвиток певного теоретичного мислення; формування пізнавального інтересу до освітнього процесу та професійної мотивації.

На уроках проблемного характеру здобувачі освіти перебувають у постійному процесі «думки», «співпраці» з вчителем і, зрештою, «співавторами» у вирішенні проблемних завдань. Застосування на своїх заняттях технології «проблемного уроку» призводить до значних результатів:

1) знання, засвоєні «активно», міцніше запам'ятовуються та легше актуалізуються (навчальний ефект заняття), а також глибші, систематизовані та мають властивість перенесення в інші ситуації (ефект розвитку, творче мислення);

2) вирішення проблемних завдань виступає своєрідним тренінгом у розвитку інтелекту (розвиваючий ефект заняття);

3) сприйняття знань у такий спосіб підвищує інтерес до засвоюваного змісту та покращує професійну підготовленість (ефект психологічної підготовки до професійної діяльності);

4) освоєні в такий спосіб знання є власним надбанням здобувачів освіти, цим досягається виховний ефект заняття.

Кейс-метод – це опис ситуації, дійсних подій, що мали місце у процесі професійної діяльності у словах, цифрах та образах, у яких треба запропонувати варіанти дій. У цій технології навчальний матеріал подається здобувачам освіти у вигляді проблем (кейсів), а знання набуваються в результаті активної та творчої роботи.

Процес реалізації інтерактивної взаємодії на уроці складається з етапів: мотивації, активізації, інтеріоризації, інтерпретації та рефлексії. Цей алгоритм дозволяє здобувачам освіти у взаємодії використовувати і розширити свій досвід, формуючи соціальні компетентності.

Відтак, на етапі мотивації відбувається опредметнення потреби розвитку соціальних компетентностей, постановка завдання, виявлення мети, яка представлена в конкретних умовах і вимагає виконання дії, спрямованої на отримання результату, що задовольняє потребу здобувача освіти.

В свою чергу, етап активізації спонукає здобувачів освіти виявляти усвідомлену та цілеспрямовану активність, актуалізувати свій суб'єктний досвід, демонструючи наявні знання та вміння, озвучуючи ціннісні пріоритети та виявляючи особисті якості. Цей етап дозволяє здобувачам освіти осмислити основні структурні компоненти діяльності.

На етапі інтеріоризації здобувачі освіти опановують всі структурні компоненти діяльності у процесі перетворення та засвоєння суспільного досвіду, через ототожнення з ним своїх позицій та переконань.

Етап інтерпретації дозволяє здобувачам освіти набути нового змісту своєї діяльності шляхом переживання набутого досвіду та отримати соціально та особистісно значущі знання. Засвоєні знання здобувачі освіти застосовують, контролюючи свої дії вже відповідно до цього знання, чим сприяє розвитку функціональних умінь та навичок.

Важливим етапом є рефлексія, що включає занурення здобувача освіти у свій світ, осмислення власного ставлення до соціальної взаємодії, усвідомлення свого місця у соціальних відносинах.

Взаємодія в рамках цієї моделі за характером суб'єкт-суб'єктна, оскільки передбачає, що вчитель є лише організатором освітнього процесу, забезпечуючи здобувачу освіти умови для саморозвитку, самонавчання та самовиховання, спрямовуючи та надаючи можливість йому виявляти свою суб'єктну активність.

Формування соціальних компетентностей в процесі освоєння різних дисциплін здійснюється інтерактивними методами, в основі яких лежить взаємодія зі зворотним інформаційним зв'язком. Використання інтерактивних методів навчання, таких як проблемний, проектний, метод критичного мислення, метод дискусії, колективної взаємодії, сприяють організації та усвідомленню інформаційних потоків у свідомості здобувачів освіти, активізації їхньої соціальної діяльності.

Специфіка тематики вимагає осмислення соціальних проблем, освоєння способів соціальної взаємодії, добору спеціальних методів організації взаємодії під час уроків. Ситуації взаємодії проектувалися у вигляді ситуацій-ілюстрацій, ситуацій-вправ, ситуацій-завдань, ситуацій-оцінки, у вигляді ситуацій проектування дій, спрямованих на вирішення проблемних ситуацій, «розробку друкованого матеріалу у вигляді статті», розробку відеоряду або оповідання, що сприяло освоєнню способів індивідуальної, групової та міжгрупової взаємодії здобувачів освіти, збагаченню їхнього соціального досвіду.

Проблемна ситуація розробляється таким чином, щоб освоєння кожної дидактичної одиниці здійснювалося через взаємодію здобувача освіти та спілкування в системах: «Я та моя сім'я», «Я та мій клас», «Я та моя компанія», «Я та інші». У цих системах у процесі розгляду ситуації

здобувачі освіти засвоюють не тільки знання та вміння, наявність яких є вимогою до підготовки здобувачів освіти із різних дисциплін, але функціональні вміння та навички соціальної взаємодії.

Підсумовуючи, зазначимо, що використання засобів інноваційних технологій, сьогодні є одними з найбільш ефективних при формуванні різних компетентностей здобувачів освіти підліткового віку. Вважаємо, що майбутнє буде, звичайно, за засобами інноваційних технологій, як найкращі для розвитку соціальних компетентностей здобувачів освіти підліткового віку закладу загальної середньої освіти.

Висновки до 3 розділу

Для проведення дослідження було залучено здобувачів 6-8-х класів (50 респондентів). Першим етапом дослідження було проведення діагностик, другим етапом інтерпретація результатів та третім етапом розроблення рекомендацій щодо розвитку соціальних компетентностей здобувачів освіти підліткового віку від використовуваних засобів інноваційних технологій.

Обстеження проводилося з урахуванням таких основних принципів, як принцип: комплексності, системності, патогенетичного, діяльнісного підходу, особистісний та принцип розвитку.

За методикою «Тест комунікативних умінь Міхельсона» були отримані наступні результати: більшість респондентів відповідають середньому рівню виразності всіх трьох способів спілкування.

У 19 респондентів залежний спосіб спілкування явно домінує, його внесок становить 40% і більше. У 18 респондентів переважає агресивний спосіб спілкування. Що ж до компетентного способу спілкування, він яскраво виражений у 13 респондентів.

За методикою діагностики способів реагування на конфліктні ситуації К. Томаса, отримано такі результати: суперництво – 6 респондентів (12%), співпраця – 11 респондентів (22%), компроміс – 8 (16%), уникнення – 15 (30%), пристосування – 10 (20%). Таким чином, ми бачимо, що більшість респондентів або пристосовується до конфліктів або конкурують між собою.

При дослідженні міжособистісних відносин у колективі було виявлено переважний тип відносин до людей. Цей результат було отримано з допомогою методики Т. Лірі, за якою зв'язок дружелюбність-домінування є дуже сильним. Варто зазначити, що 73% респондентів домінують, 27% – підкоряються; 53% – доброзичливі, 47% – агресивні. Тобто можна тепер дійти невтішного висновку у тому, що у групі переважає чинник домінування, ніж підпорядкування, а чинник дружелюбність майже однаковий з чинником агресивність. Показник домінування в середньому за групою показав, що відносини складаються на адаптивному рівні.

Згідно нашого дослідження, більше половини здобувачів освіти має низький рівень соціальних компетентностей та їм важко працювати в групі, тому було розроблено методичні рекомендації для вчителів щодо їх розвитку.

Враховуючи дані досліджень, було вироблено стратегію дій вчителя: активізація та підтримка за допомогою організації самовиховання моральних та трудових сторін особистості активної моральної позиції, колективізму, громадянськості у праці, працьовитості, ефективніше використовувати ініціативу здобувачів освіти, включати в процес планування та проведення заходів різної тематики, включати у систему виховання заходи творчого інноваційного характеру.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі проаналізовано науково-педагогічну літературу зазначеної проблематики, розкрито основні теоретичні підходи досліджуваної проблематики у науковій літературі, визначено місце та роль інноваційних технологій навчання у розвитку соціальних компетентностей здобувачів освіти підліткового віку, емпірично досліджено стан розвитку соціальних компетентностей засобами інноваційних технологій та розроблено методичні рекомендації для вчителів щодо розвитку соціальних компетентностей здобувачів освіти підліткового віку засобами інноваційних технологій в умовах розвитку Нової української школи.

Отже, проаналізувавши погляди багатьох українських і зарубіжних учених стосовно означених понять, під компетентністю, розуміємо інтегративне поняття, що містить такі аспекти: готовність до цілого покликання, готовність до оцінювання, готовність до дії, готовність до рефлексії. В свою чергу компетенція – це динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших якостей, що дає здатність особистості успішно соціалізуватися, проводити професійну та освітню діяльність.

Соціальні компетентності здобувачів освіти підліткового віку розуміємо, як здатність встановлювати певні соціальні взаємодії з урахуванням позицій інших особистостей, які спрямовані на співпрацю, роботу в команді, прояву комунікативних навичок, вміння приймати

рішення, усвідомлювати власні потреби і цілі, визначати особистісні ролі в суспільстві.

Зазначимо, що розвинуті соціальні компетентності визначають успішність діяльності окремого здобувача освіти та соціуму в цілому. Соціальні компетентності надають змогу здобувачам освіти не тільки успішно реалізуватися в майбутній професійній діяльності, а також здійснювати вплив на суспільство, на процеси в ньому, що, у свою чергу, визначає його стабільність.

В основу розробки емпіричного дослідження слугувало запровадження в освітній процес закладу загальної середньої освіти таких видів засобів інноваційних технологій, як інтегроване навчання, технології групової навчальної діяльності, профільне навчання, інформаційні технології навчання, інтерактивні технології ситуативного моделювання та дискусійних питань, проєктні технології, створення предметно-орієнтованих та навчально-інформаційному процесі, які дають можливість використовувати мультимедіа, системи гіпермедіа, електронні підручники тощо, нестандартні форми занять тощо.

Водночас, особливості формування соціальних компетентностей здобувачів освіти в інформаційному освітньому процесі закладу загальної середньої освіти включають: наявність цілісної системи інтерактивного спілкування, що включає просторово-предметні та культурно-мовні характеристики інформаційного освітнього процесу; характер комунікативної діяльності та суб'єктна позиція здобувачів освіти у названому процесі; залучення їх до комунікації за допомогою інформаційних технологій, з урахуванням їх складності та можливостей мультимедійних засобів та комп'ютерних програм, відповідно до вікових особливостей, рівня інформаційних, соціальних та комунікативних компетентностей здобувачів освіти; використання активних методів та форм педагогічної діяльності для

розвитку компонентів соціальних компетентностей; забезпечення наступності у формуванні соціальних компетентностей, що передбачає поетапне накопичення учнями знань, умінь, комунікативного досвіду.

Емпіричне дослідження припускало виявлення рівня розвитку соціальних компетентностей здобувачів освіти підліткового віку. Аналіз емпіричного дослідження є проміжною ланкою у вивченні особливостей запровадження засобів інноваційних технологій у освітній процес закладів загальної середньої освіти та передбачають подальший розвиток.

Враховуючи дані досліджень, вироблено стратегію дій вчителя: активізація та підтримка за допомогою організації самовиховання моральних та трудових сторін особистості активної моральної позиції, колективізму, громадянськості у праці, працьовитості, ефективніше використовувати ініціативу здобувачів освіти, включати в процес планування та проведення заходів різної тематики, включати у систему виховання заходи творчого характеру.

В цілому, вчителі закладів загальної середньої освіти знайомі з освітніми інноваціями та використовують у своїй діяльності різноманітні засоби інноваційних технологій. Більшість вчителів користуються вже готовими розробками із застосуванням елементів засобів інноваційних технологій навчання та виховання, але є й такі, котрі створюють авторські розробки за допомогою яких можливо ефективно розвивати соціальні компетентності здобувачі освіти підліткового віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексєєнко Т. Ф. Концепції та моделі соціально-педагогічної підтримки учнівської молоді у зарубіжному досвіді. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2017. Вип. 21(1). С. 33-47.
2. Бєвзенко Л. Д. Соціальність в контексті парадигми складності. Філософія. Людина. Сучасність, 2017. 63-66.
3. Буйницька О. П. Інформаційні технології та технічні засоби навчання : навч. посіб. Центр учбової літератури. Київ, 2012. 240 с.
4. Бурдукало М. М. Розвиток емоційного інтелекту у дітей молодшого шкільного віку засобами медіапсихології. URL: http://mediaosvita.org.ua/wp-content/uploads/2020/07/Burdukalo-_MM_-Rozvytok_emotsijnogo_intelektu_u_ditej.pdf (дата звернення: 03.11.2022).
5. Варецька О. В. Розвиток соціальної компетентності вчителя початкової школи у системі післядипломної педагогічної освіти : монографія. Запоріжжя : Кругозір, 2015. 532 с.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ : Ірпінь, ВТФ Перун, 2009. 1736 с.
7. Веретенко І. М. Інновації у соціально-педагогічній роботі загальноосвітніх навчальних закладів. International scientific professional periodical journal «THE UNITY OF SCIENCE». Publishing office Beranovych str., 130, Czech Republic-Prague, 2016. P. 23-25.

8. Волошина О. В. Використання технології проблемного навчання при викладанні дисциплін педагогічного циклу. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. Випуск 46. Вінниця, 2016. С. 9-13.
9. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Видання друге, доповнене й виправлене. Рівне, 2011. 552 с.
10. Губарева Д. В. Соціальна компетентність в умовах сучасної початкової школи України. Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». 2020. С. 27-34.
11. Державний стандарт базової середньої освіти : Постанова Кабінету міністрів України від 30.09.2020 року № 898. *Офіційний вісник України* 2020. № 81. Ст. 2615. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#n16>
12. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: підручник. Київ: Академвидав, 2015. 352 с.
13. Зеленко Н. В., Ковальова Ю. Ю. Коучинг як інноваційна технологія управління індивідуально-особистісним розвитком учнів. *Технологічно-економічна освіта*, 2018. №9. С. 23-27.
14. Інновації в освіті: перспективи розвитку : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Тернопіль : ЗУНУ, 2021. 357 с.
15. Інноваційні технології в сучасному освітньому просторі : колективна монографія. За заг. редакцією Г. Л. Єфремової. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. 444 с.
16. Інноваційні технології навчання : навч. посібн. для студ. вищих технічних навчальних закладів / [Кол. авторів; відп. ред. Бахтіярова Х. Ш.; наук. ред. Арістова А. В.; упорядн. словника Волобуєва С.В.]. Київ : НТУ, 2017. 172 с.

17. Інноваційні технології супроводу реалізації базової середньої освіти в умовах реформування НУШ / за заг. ред. В. С. Поуль, А. В. Сазонової – Краматорськ : Відділ інформаційно-видавничої діяльності, 2021. 108 с.
18. Компетентнісно орієнтована методика навчання історії в основній школі : методичний посібник / О. І. Пометун, Н. М. Гупан, В. С. Власов. Київ : ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 208 с.
19. Коваленко В. В. Мультиплікаційна продукція як засіб формування соціальної компетентності учнів молодших класів. Освіта та розвиток обдарованої особистості. 8 (51). 2016. С. 16-18.
20. Коваленко В. В. Формування соціальної компетентності молодших школярів засобами інформаційно-комунікаційних технологій : посібник / за наук. ред. проф. М. П. Лещенко. Київ : 2017. 192 с.
21. Коваль К. О. Розвиток «soft skills» у студентів – один з важливих чинників працевлаштування. Вісник Вінницького політехнічного інституту. 2015. № 2. С. 162-167.
22. Косянчук С. В. Соціалізація та самовизначення особистості: апгрейдери процесу реалізації педагогічних технологій в умовах профільного навчання. Психологія свідомості: теорія і практика наукових досліджень. Київ : Талком, 2018. С. 138-141.
23. Кошечко Н. Інноваційні освітні технології навчання та викладання у вищій школі. Педагогіка. 2015. №1 (1). С. 35-38.
24. Курова А. В. Психологія спілкування : навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти факультету психології, політології та соціології НУ «ОЮА». Одеса : Фенікс, 2020. 79 с.
25. Кучай О. В. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх учителів початкових класів засобами мультимедійних технологій у вищих навчальних закладах Польщі. 2014. 361 с.

26. Левенець Н. І., Кулянда О. С., Федоруц М. В. Школа – це життя, життя – це школа... Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2016. 120 с.
27. Лиховид О. Формування соціальної компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів: теоретичний аспект. Теоретична і дидактична філологія. Серія «педагогіка». Переяслав-Хмельницький, 2018. Випуск 27. С. 94-103.
28. Локшина О. І. Відкрита освіта в Європейському просторі: стратегія розбудови. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2018. №2 (76). С. 75-86.
29. Лукацька Я. С. Аналіз поняття «соціальна компетентність особистості» в українських та зарубіжних наукових працях. Вісник університету ім. Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки. 2021. № 1 (21). С. 49-53.
30. Мальцева О. І. Кіберсоціалізація як особливий вид соціалізації особистості. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. Соціалізація особистості в умовах сучасних викликів. 2020. № 2(333) Ч. 2. С. 190-199.
31. Марущак О. М. Поняття компетентності у педагогічній діяльності. Креативна педагогіка : наук.-метод. журнал. Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки «Полісся». Житомир, 2016. Вип. 11. С. 97-108.
32. Матвієнко О., Губарева Д. Настільний зошит для вчителів для діагностики соціальної компетентності та її компонентів дітей молодшого шкільного віку. Київ : Видавництво Ліра-К, 2021. 113 с.
33. Матішак М. Соціальна компетентність молодшого школяра: теоретичні аспекти. Освітній простір України. 2014 Вип. 3. С. 165-170.

34. Моніторинг НУШ : результати та рекомендації. Перший етап, 2019-2020 рр. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/nova-ukrainskashkola/NUSH_monitorynh_7.08_2.pdf (дата звернення: 15.06.2022).

35. Ніколаєску І. А. Формування соціальної компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до вимог нових державних освітніх стандартів : науково-методичний посібник ОПОПП. Черкаси, 2014. 76 с.

36. Нечерда В. Б., Кириченко В. І. Підлітки уразливих категорій: типологія і особливості виховання в умовах закладів загальної середньої освіти : метод. посіб. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2019. 134 с.

37. Нова українська школа : концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 22.05.2022).

38. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / za zag. red. Н. М. Бібік. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с.

39. Овчарук О. В. Компетентність як ключ до оновлення змісту освіти. Стратегія реформування освіти в Україні : рекомендації з освітньої політики. Київ : „К.І.С.”, 2003. 296 с.

40. Павлюк Л. М. Теоретичні аспекти проблеми формування соціальної компетентності старших підлітків. Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Сер. : Психолого-педагогічні науки. 2012. № 4. С. 40-43.

41. Пентиліук М. І. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики : збірник статей. Київ : Ленвіт, 2011. 256 с.

42. Піроженко Т. О., Хартман О. Ю. Парціальна програма з розвитку соціальних навичок ефективної взаємодії дітей від 4 до 6-7 років «Вчимося жити разом». Київ : Видавництво «Алатон», 2016. 32 с.

43. Поняття соціальних норм та їх ознаки. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Право». Харків : ХНПУ, 2011. Вип. 16. С. 24-30.

44. Прашко О. В. Дослідно-експериментальна перевірка розвитку соціальної компетентності підлітків. Освіта та розвиток обдарованої особистості : наук.-метод. журн. Київ : Ін-т обдарованої дитини НАПН України, 2014. № 9-10 (28-29). С. 82-87.

45. Прашко О. В. Роль класного керівника в розвитку соціальної компетентності учнів. Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання. 2014. Вип.12. С. 339-345.

46. Прищеп, С. М. Особистісна активність підлітка: сутність, діагностика, проектування : монографія. Умань : ФОП Жовтий О. О., 2015. 191 с.

47. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV. Дата оновлення: 05.12.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15> (дата звернення: 30.11.2021).

48. Проценко О. Соціальна компетентність молодших школярів як предмет наукових досліджень. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. праць. Запоріжжя : КПУ, Вип. 35 (88). 2014. С. 451-457.

49. Пустовойт Б., Федяй І. Кейс-технологія як один із сучасних методів викладання у закладах вищої освіти для формування компетентності майбутніх фахівців. Наукові записки кафедри педагогіки. 2018. №1(43), С. 422-430. URL : <https://periodicals.karazin.ua/pedagogy/article/view/11959>

50. Ребуха Л. З. Інноваційні процеси вищої школи: технологічний аспект. Теорія і практика розвитку наукових знань (частина III) : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 28-29 груд. 2017 р.). Київ : МЦНД, 2017. С. 35-36.

51. Ребуха Л. З. Характеристика засобів інноваційних технологій для фундаменталізації професійної підготовки майбутніх соціальних працівників. Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності: зб. наук. праць. Львів, 2018. №17. С. 156-161.

52. Рябуха І. М. Управління розвитком соціальної компетентності учнів: зміст, структура, модель : посібник. Херсон : Грінь Д. С., 2010. 96 с.

53. Сисоєва С. О. Творчий розвиток фахівців в умовах магістратури: Монографія. Київ : ТОВ «Видавниче підприємство «ЕДЕЛЬВЕЙС», 2014. 404 с.

54. Сойчук Р. Л. Інформаційно-комунікаційні технології у виховному процесі та сучасне підростаюче покоління: погляд на проблему. Інноватика у вихованні. 2016. Вип. 4. С. 220-230.

55. Стрельбицька С. М. Інноваційні технології для формування базових компетентностей майбутніх соціальних працівників у ВНЗ. Професійна освіта: проблеми і перспективи. Київ : ІПТО НАПН України, 2017. Випуск 12. С. 104-108.

56. Стрельбицька С. М. Кейс-метод як засіб формування базових компетентностей майбутніх фахівців у ВНЗ. Stav, problem a perspektivu pedagogickeho studia a socialnej prace: Medzinarodna vedecko-prakticka konferencia: Zbornik prispevkov z medzinarodnej vedeckej konferencie. Sladkovicovo, Slovenska republika, stran : Vysoka skola Danubius Fakulta socialnych studii, 2016. P. 153-156.

57. Сурмін Ю. П. Кейс-метод: становлення та розвиток в Україні. Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. 2015. №2. С. 19-28. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2015_2_5

58. Технології професійного розвитку педагогів : метод. порад. / Т. Сорочан, М. Скрипник. Держ. вищ. навч. закл. «Ун-т менедж. освіти». Київ : 2016. 231 с.

59. Токарева Н. М. Основи вікової психології : навчально-методичний посібник. Кривий Ріг, 2013. 283 с.

60. Томашевська М. О. Використання інтерактивних методів навчання при підготовці майбутніх педагогів у вищому навчальному закладі. Педагогічні науки: історія, інноваційні технології. Суми, 2017. № 8 (72). С. 178-187.

61. Уміння вчитися – ключова компетентність молодшого школяра : посібник / Савченко О. Я. Київ : Педагогічна думка, 2014. 176 с.

62. Федорук М. В., Кулянда О. С. Використання інноваційних підходів для створення системної практичної бази формування ключових компетентностей обдарованих школярів. Розвиток обдарованості дітей в умовах інноваційного освітнього простору : Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (Івано-Франківськ, 23-24 лютого 2017 р.). Івано-Франківськ : Видавництво Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2017. С. 15-29.

63. Флярковська О. Психолого-педагогічні умови формування соціальної компетентності підлітків. Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2019. № 4 (75) (IV квартал). С. 36-40.

64. Формування змісту профільного навчання: теоретико-методологічний аспект : кол. монограф. / авт. кол.: Г. О. Васьківська, В. І. Кизенко, С. В. Косянчук, О. В. Барановська та ін.. Київ, 2018. 260 с.

65. Шахрай В. М. Теоретико-методичні засади формування соціальної компетентності учнів основної і старшої школи засобами театрального мистецтва: дис. ... д-ра пед. наук. Київ, 2016. 534 с.

66. Ягоднікова В. В. Інтерактивні форми і методи навчання у вищій школі: навч.- метод. посіб. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал», 2009. 80 с.

67. Gedviliene G. Social Competence of Teachers and Students: The Case Study of Belgium and Lithuania. Kaunas: Vytautas Magnus University. Kaunas, 2012. 106 p.
68. Hubarieva D.V. Formed Social Competence as Means to Solve Bullying at Schools. International journal of education and science. 2019. Vol. 2, № 1. P. 29-34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/intjeds_2019_2_1_6
69. Kanning U.P., Horenburg M. Social competence – an overview of contemporary research and practice. Вісник Одеського національного університету. Психологія. 2014. Т. 19. Вип. 2. С. 141-153.
70. Ladd G.W. Social competence: an important educational objective? Asia-Pacific Journal of Research in Early Childhood Education. 2007. Vol. 1. № 1. P. 3-37.
71. Fedoruts M. Modeling the process of the formation of high school students' social competence by means of non-formal education. Scientific Papers: Social Work and Education. CSI&D, 2020. Vol. 7, No. 4. P. 557-569.

ДОДАТКИ

Додаток А

Бланк тесту комунікативних умінь Міхельсона

1. Хто-небудь говорить Вам: «Мені здається, що Ви чудова людина». Ви завжди в подібних ситуаціях:

а) говорите: «Ні, що Ви! Я таким не є».

б) говорите з посмішкою: «Спасибі, я дійсно людина видатна».

в) говорите: «Дякую».

г) нічого не говорите і при цьому червонієте.

д) говорите: «Так, я думаю, що я відрізняюся від інших і в кращу сторону».

2. Хто-небудь здійснює дію або вчинок, які, на Вашу думку, є чудовими. У таких випадках Ви зазвичай:

а) поступаєте так, як якщо б ця дія не була настільки чудовою, і при цьому говорите: «Нормально!»

б) говорите: «Це було чудово, але я бачив результати трохи краще».

в) нічого не говорите.

г) говорите: «Я можу зробити набагато краще».

д) говорите: «Це дійсно чудово!»

3. Ви займаєтеся справою, яка Вам подобається, і думаєте, що вона у Вас виходить дуже добре. Будь-хто говорить: «Мені це не подобається!». Зазвичай в таких випадках Ви:

а) говорите: «Ви – бовдур!»

б) говорите: «Я все ж думаю, що це заслуговує гарної оцінки».

в) говорите: «Ви маєте рацію», хоча насправді не згодні з цим.

г) говорите: «Я думаю, що це видатний рівень. Що Ви в цьому розумієтесь».

д) чи відчуваєте себе ображеним і нічого не говорите у відповідь.

4. Ви забули взяти з собою якийсь предмет, а думали, що принесли його, і хтось говорить Вам: «Ви такий тухтій! Ви забули б і свою голову, якби вона не була прикріплена до плечей». Зазвичай Ви у відповідь:

а) говорите: «У всякому разі, я тлумачніший за Вас. Крім того, що Ви в цьому розумієте!»

б) говорите: «Так, Ви маєте рацію. Іноді я веду себе як тухтій».

в) говорите: «Якщо хто-небудь роззява, то це Ви».

г) говорите: «У всіх людей є недоліки. Я не заслуговую такої оцінки тільки за те, що забув щось».

д) нічого не говорите або взагалі ігноруєте цю заяву.

5. Будь-хто, з ким Ви домовилися зустрітися, запізнився на 30 хвилин, і це Вас засмутило, причому людина ця не дає ніяких пояснень своєму запізненню. У відповідь Ви зазвичай:

а) говорите: «Я засмучений тим, що Ви змусили мене стільки чекати».

б) говорите: «Я все думав, коли ж Ви прийдете».

в) говорите: «Це був останній раз, коли я змусив себе чекати Вас».

г) нічого не говорите цій людині.

д) говорите: «Ви ж обіцяли! Як Ви сміли так спізнюватися!»

6. Вам потрібно, щоб хто-небудь зробив для Вас одну річ. Зазвичай в таких випадках Ви:

а) нікого ні про що не просите.

б) говорите: «Ви повинні зробити це для мене».

в) говорите: «Не могли б Ви зробити для мене одну річ?», після цього пояснюєте суть справи.

г) злегка натякаєте, що Вам потрібна послуга цієї людини.

д) говорите: «Я дуже хочу, щоб Ви зробили це для мене».

7. Ви знаєте, що хтось відчуває себе засмученим. Зазвичай в таких ситуаціях Ви:

а) говорите: «Ви виглядаєте засмученими. Чи не можу я допомогти?»

б) перебуваючи поруч з цією людиною, не заводите розмови про його стан.

в) говорите: «У Вас якась неприємність?»

г) нічого не говорите і залишаєте цю людину наодинці з собою.

д) сміючись, говорите: «Ви просто як велика дитина!»

8. Ви відчуваєте себе засмученим, а хто-небудь говорить: «Ви виглядаєте засмученими». Зазвичай в таких ситуаціях Ви:

а) негативно качаєте головою або ніяк НЕ реагуєте.

б) говорите: «Це не Ваша справа!»

в) говорите: «Так, я трохи засмучений. Я ціную ваше клопотання».

г) говорите: «Дурниці».

д) говорите: «Я засмучений, залиште мене одного».

9. Будь-хто засуджує Вас за помилку, здійснену іншими. У таких випадках Ви зазвичай:

а) говорите: «Ви з глузду з'їхали!»

б) говорите: «Це не моя вина. Цю помилку зробив хтось інший».

в) говорите: «Я не думаю, що це моя вина».

г) говорите: «Дайте мені спокій, Ви не знаєте, що Ви говорите».

д) чи приймаєте свою провину або не кажете нічого.

10. Хто-небудь просить Вас зробити що-небудь, але Ви не знаєте, чому це повинно бути зроблено. Зазвичай в таких випадках Ви:

а) говорите: «Це не має ніякого сенсу, я не хочу це робити».

б) чи виконуєте прохання і нічого не говорите.

в) говорите: «Це дурість, я не збираюся цього робити».

г) перш ніж виконати прохання, говорите: «Поясніть, будь ласка, чому це повинно бути зроблено».

д) говорите: «Якщо Ви цього хочете ...», після чого виконуєте прохання.

11. Хтось говорить Вам, що, на його думку, те, що Ви зробили, чудово. У таких випадках Ви зазвичай:

а) говорите: «Так, я зазвичай це роблю краще, ніж більшість інших людей».

б) говорите: «Ні, це не було настільки здорово».

в) говорите: «Правильно, я дійсно це роблю краще за всіх».

г) говорите: «Спасибі».

д) ігноруйте почуте і нічого не відповідаєте.

12. Хто-небудь був дуже люб'язний з Вами. Зазвичай в таких випадках Ви:

а) говорите: «Ви дійсно були дуже люб'язні по відношенню до мене».

б) дієте так, ніби ця людина не була настільки люб'язною до Вас, і говорите: «Так, спасибі».

в) говорите: «Ви вели себе по відношенню до мене цілком нормально, але я заслуговую більшого».

г) ігноруйте цей факт і нічого не говорите.

д) говорите: «Ви вели себе по відношенню до мене недостатньо добре».

13. Ви розмовляєте з приятелем дуже голосно, і хто-небудь говорить Вам: «Вибачте, але Ви ведете себе занадто шумно». У таких випадках Ви зазвичай:

а) негайно припиняєте розмову.

б) говорите: «Якщо Вам це не подобається, йдіть звідси».

в) говорите: «Вибачте, я буду говорити тихіше», після чого ведеться розмова приглушеним голосом.

г) говорите: «Вибачте» і припиняєте розмову.

д) говорите: «Все в порядку» і продовжуєте голосно розмовляти.

14. Ви стоїте в черзі, і будь-хто стає попереду Вас. Зазвичай в таких випадках Ви:

а) неголосно коментуєте це, ні до кого не звертаючись, наприклад: «деякі люди поводяться дуже нервово».

б) говорите: «Ставайте в хвіст черги!»

в) нічого не говорите до цієї людини.

г) говорите голосно: «Вийди з черги, ти, нахаба!»

д) говорите: «Я зайняв чергу раніше Вас. Будь ласка, станьте в кінець черги».

15. Будь-хто робить що-небудь таке, що Вам не подобається і викликає у Вас сильне роздратування. Зазвичай в таких випадках Ви:

а) вигукнули: «Ви бовдур, я ненавиджу Вас!»

б) говорите: «Я сердитий на Вас. Мені не подобається те, що Ви робите».

в) дієте так, щоб пошкодити цій справі, але нічого не кажете.

г) говорите: «Я розсерджений. Ви мені не подобаєтесь».

д) ігноруєте цю подію і нічого не говорите цього типу.

16. Будь-хто має що-небудь таке, чим Ви хотіли б користуватися. Зазвичай в таких випадках Ви:

- а) говорите цій людині, щоб він дав Вам цю річ.
- б) утримуєтеся від всяких прохань.
- в) відбираєте цю річ.
- г) говорите цій людині, що Ви хотіли б користуватися даним предметом, і потім просите його у нього.
- д) міркуєте про цей предмет, але не просите його для користування.

17. Будь-хто запитує, чи може він отримати у Вас певний предмет для тимчасового користування, але так як це новий предмет, Вам не хочеться його позичати. У таких випадках Ви зазвичай:

а) говорите: «Ні, я тільки що дістав його і не хочу з ним розлучатися, може бути коли-небудь потім».

б) говорите: «Взагалі-то я не хотів би його давати, але Ви можете покористуватися ним».

в) говорите: «Ні, придбайте свій!»

г) позичаєте цей предмет всупереч своєму небажанню.

д) говорите: «Ви з глузду з'їхали!»

18. Якісь люди ведуть бесіду про хобі, яке подобається і Вам, і Ви хотіли б приєднатися до розмови. У таких випадках Ви зазвичай:

а) не кажіть нічого.

б) перериваєте бесіду і відразу ж починаєте розповідати про свої успіхи в цьому хобі.

в) підходьте ближче до групи і при слушній нагоді вступаєте в розмову.

г) підходьте ближче і очікуєте, коли співрозмовники звернуть на Вас увагу.

д) перериваєте бесіду і негайно починаєте говорити про те, як сильно Вам подобається це хобі.

19. Ви займаєтеся своїм хобі, а хто-небудь запитує: «Що Ви робите?»
Зазвичай Ви:

- а) говорите: «О, це дрібниця». Або: «Та нічого особливого».
- б) говорите: «Не заважайте, хіба Ви не бачите, що я зайнятий?»
- в) продовжуєте мовчки працювати.
- г) говорите: «Це зовсім Вас не стосується».
- д) припиняєте роботу і пояснюєте, що саме Ви робите.

20. Ви бачите людину, яка спіткнулась та падає. У таких випадках Ви:

- а) розсміявшись, говорите: «Чому Ви не диветесь під ноги?»
- б) говорите: «У Вас все добре? Можливо я щось можу для Вас зробити?»
- в) питаєте: «Що трапилось?»
- г) говорите: «Це все ямки на доріжці».
- д) ніяк не реагуєте на цю подію.

21. Ви стукнулися головою о полицю і набили шишку. Будь-хто говорить: «З Вами все гаразд?» Зазвичай Ви:

- а) говорите: «Я прекрасно себе почуваю. Дайте мені спокій!»
- б) нічого не говорите, ігноруючи цю людину.
- в) говорите: «Чому Ви не займаєтесь своєю справою?»
- г) говорите: «Ні, я забив свою голову, спасибі за увагу до мене».
- д) говорите: «Дарма, у мене все буде добре».

22. Ви допустили помилку, але вина за неї покладено на кого-небудь іншого. Зазвичай в таких випадках Ви:

- а) не кажете нічого.
- б) говорите: «Це їхня помилка!»
- в) говорите: «Цю помилку допустив Я».
- г) говорите: «Я не думаю, що це зробила ця людина».
- д) говорите: «Це їх гірка доля».

23. Ви відчуваєте себе ображеним словами, сказаними ким-небудь на Вашу адресу. У таких випадках Ви зазвичай:

- а) ідете геть від цієї людини, не сказавши йому, що він засмутив Вас.
- б) заявляєте цій людині, щоб він не смів більше цього робити.
- в) нічого не говорите цій людині, хоча відчуваєте себе ображеним.
- г) у свою чергу ображаєте цю людину, називаючи його по імені.
- д) заявляєте цій людині, що Вам не подобається те, що він сказав, і що він не повинен цього робити знову.

24. Будь-хто часто перебиває, коли Ви говорите. Зазвичай в таких випадках Ви:

- а) говорите: «Вибачте, але я хотів би закінчити те, про що розповідав».
- б) говорите: «Так не роблять. Можу я продовжити свою розповідь?»
- в) перериваєте цю людину, відновлюючи свою розповідь.
- г) нічого не говорите, дозволяючи іншій людині продовжувати свою промову.
- д) говорите: «Замовкніть! Ви мене перебили!»

25. Хто-небудь просить Вас зробити що-небудь, що завадило б Вам здійснити свої плани. У цих умовах Ви зазвичай:

- а) говорите: «Я дійсно мав інші плани, але я зроблю те, що Ви хочете».
- б) говорите: «Ні в якому разі! Пошукайте кого-небудь ще».
- в) говорите: «Добре, я зроблю те, що Ви хочете».
- г) говорите: «Відійдіть, залиште мене в спокої».
- д) говорите: «Я вже приступив до здійснення інших планів. Можливо коли-небудь потім».

26. Ви бачите кого-небудь, з ким хотіли б зустрітися і познайомитися. У цій ситуації Ви зазвичай:

- а) радісно гукає цієї людини і йдете йому назустріч.
- б) підходите до цієї людини, представляєтеся і починаєте з ним розмовляти.
- в) підходите до цієї людини і чекаєте, коли він заговорить з Вами.

г) підходьте до цієї людини і починаєте розповідати про великі справи, виконані Вами.

д) нічого не говорите цій людині.

27. Будь-хто, кого Ви раніше не зустрічали, зупиняється і гукає Вас вигуком «Привіт!» У таких випадках Ви зазвичай:

а) говорите: «Що Вам завгодно?»

б) не кажете нічого

в) говорите: «Дайте мені спокій».

г) виголошуєте у відповідь «Привіт!», представляєтеся і просите цю людину представитися в свою чергу.

д) киває головою, вимовляє «Привіт!» і проходить мимо.

Блоки умінь:

1. Уміння надавати і приймати знаки уваги (компліменти) від однолітка – питання 1, 2, 11, 12.

2. Реагування на справедливу критику – питання 4, 13.

3. Реагування на несправедливу критику – питання 3, 9.

4. Реагування на зачіпання, яке провокує поведінку з боку співрозмовника - питання 5, 14, 15, 23, 24.

5. Уміння звернутися до однолітка з проханням – питання 6, 16.

6. Уміння відповісти відмовою на чуже прохання, сказати «ні» – питання 10, 17, 25.

7. Уміння самому надати співчуття, підтримку – питання 7, 20.

8. Уміння самому приймати співчуття і підтримку з боку однолітків – питання 8, 21.

9. Уміння вступити в контакт з іншою людиною, контактність – питання 18, 26.

10. Реагування на спробу вступити з тобою в контакт – питання 19, 27.

Додаток Б

Діагностика схильності до конфліктної поведінки

Методика К. Томаса діагностики схильності особистості до конфліктної поведінки.

Мета: визначення переважного способу поведінки людини в конфліктних ситуаціях.

Інструкція. У кожній з поданих пар виберіть те судження, яке є найбільш типовим для вашої поведінки. Відведений час – не більш 15-20 хвилин.

Типова карта методики

1. А. Іноді я надаю можливість іншим взяти на себе відповідальність за вирішення спірного питання.
Б. Замість того, щоб обговорювати те, в чому ми розходимося, я стараюся звернути увагу на те, з чим ми обидва не згодні.
2. А. Я стараюся знайти компромісне рішення.
Б. Я намагаюся улагодити справу з урахуванням інтересів іншого і моїх власних.

3. А. зазвичай я настійливо прагну добитися свого.
Б. Я стараюся заспокоїти іншого і, головним чином, зберегти наші відносини.
4. А. Я намагаюся знайти компромісне рішення.
Б. Іноді я жертвую своїми власними інтересами заради інтересів іншої людини.
5. А. Улагоджуючи спірну ситуацію, я весь час стараюся знайти підтримку у іншого.
Б. Я намагаюся зробити все, щоб уникнути напруженості, від якої немає ніякої користі.
6. А. Я намагаюся уникнути виникнення прикрощів для себе.
Б. Я намагаюся добитися свого.
7. А. Я намагаюся відкласти розв'язання спірного питання з тим, щоб згодом вирішити його остаточно.
Б. Я вважаю за необхідне в чомусь поступитися, щоб домогтися іншого.
8. А. зазвичай я наполегливо прагну домогтися свого.
Б. Я насамперед стараюся ясно визначити те, в чому полягають всі порушені інтереси і питання.
9. А. Думаю, що не завжди варто хвилюватися через якісь розбіжності, що виникають.
Б. Я роблю зусилля, щоб домогтися свого.
10. А. Я твердо прагну досягнути свого.
Б. Я намагаюся знайти компромісне рішення.
11. А. Я насамперед стараюся ясно визначити те, в чому полягають всі порушені інтереси і питання.
Б. Я стараюся заспокоїти іншого, і головним чином, зберегти наші відносини.
12. А. Часто я намагаюся не займати позицію, яка може викликати суперечки.

Б. Я даю можливість іншому в чомусь залишитися при своїй думці, якщо він також іде мені назустріч.

13. А. Я пропоную середню позицію.

Б. Я наполягаю, щоб було зроблено по-моєму.

14. А. Я повідомляю іншому свою точку зору і питаю про його погляди.

Б. Я намагаюся показати іншому логіку і перевагу моїх поглядів.

15. А. Я стараюся заспокоїти іншого, і головним чином, зберегти наші відносини.

Б. Я стараюся зробити все необхідне, щоб уникнути напруженості.

16. А. Я стараюся не зачепити почуттів іншого.

Б. Я намагаюся переконати іншого в перевагах моєї позиції.

17. А. зазвичай я наполегливо стараюся домогтися свого.

Б. Я стараюся зробити все, щоб уникнути напруженості, від якої немає ніякої користі.

18. А. Якщо це зробить іншого щасливим, я дам йому можливість наполягти на своєму.

Б. Я даю можливість іншому в чомусь залишитися при своїй думці, якщо він також іде мені назустріч.

19. А. Я, насамперед, стараюся ясно визначити те, в чому полягають всі порушені інтереси і спірні питання.

Б. Я стараюся відкласти розв'язання спірного питання з тим, щоб згодом вирішити його остаточно.

20. А. Я намагаюся негайно подолати наші розбіжності.

Б. Я стараюся знайти найкраще поєднання виграшів і втрат для нас обох.

21. А. Ведучи переговори, я стараюся бути уважним до бажань іншого.

Б. Я завжди схильюся до прямого обговорення проблеми.

22. А. Я намагаюся знайти позицію, яка знаходиться посередині між моєю позицією і точкою зору іншої людини.

Б. Я відстоюю свої бажання.

23. А. Як правило, я заклопотаний тим, щоб задовольнити бажання кожного з нас.

Б. Іноді я надаю можливість іншим взяти на себе відповідальність за розв'язання спірного питання.

24. А. Якщо позиція іншого здається йому дуже важливою, я постараюся піти назустріч його бажанням.

Б. Я стараюся переконати іншого прийти до компромісу.

25. А. Я намагаюся показати іншому логіку і перевагу моїх поглядів.

Б. Ведучи переговори, я стараюся бути уважним до бажань іншого.

26. А. Я пропоную середню позицію.

Б. Я майже завжди заклопотаний тим, щоб задовольнити бажання кожного з нас.

27. А. Часто уникаю займати позицію, яка може викликати суперечки.

Б. якщо це зробить іншого щасливим, я дам йому можливість наполягти на своєму.

28. А. зазвичай я настійно прагну добитися свого.

Б. Улагоджуючи ситуацію, я зазвичай стараюся знайти підтримку у іншого.

29. А. Я пропоную середню позицію.

Б. Думаю, що не завжди варто хвилюватися через якісь розбіжності, що виникають.

30. А. Я стараюся не зачепити почуттів іншого.

Б. Я завжди займаю таку позицію в спірному питанні, щоб ми спільно з іншою зацікавленою людиною могли домогтися успіху.

Обробка даних:

Питання	Суперництво	Співпраця	Компроміс	Уникнення	Пристосування
1				А	Б
2		Б	А		
3	А				Б
4			А		Б
5		А		Б	
6	Б			А	
7			Б	А	
8	А	Б			
9	Б			А	
10	А		Б		
11		А			Б
12			Б	А	
13	Б		А		
14	Б	А			
15				Б	А
16	Б				А
17	А			Б	
18			Б		А
19		А		Б	
20		А	Б		
21		Б			А
22	Б		А		
23		А		Б	
24			Б		А
25	А				Б
26		Б	А		
27				А	Б
28	А	Б			

29			А	Б	
30		Б			А

Додаток В

Методика діагностики міжособистісних відносин Т. Лірі

Текст опитувальника

Поставте знак «+» проти тих визначень, які відповідають вашому уявленню про себе (якщо немає повної впевненості, знак «+» не ставте).

I

1. Інші думають про нього прихильно
2. Справляє враження на оточуючих
3. Уміє розпоряджатися, наказувати
4. Уміє наполягти на своєму

II

5. Володіє почуттям власної гідності
6. Незалежний
7. Здатний сам подбати про себе
8. Може проявити байдужість

III

9. Здатний бути суворим
10. Строгий, але справедливий
11. Може бути щирим
12. Критичний до інших

IV

13. Любить поплакатися
14. Часто сумний
15. Здатний проявити недовіру
16. Часто розчаровується

V

17. Здатний бути критичним до себе
18. Здатний визнати свою неправоту
19. Охоче підкоряється
20. Поступливий

VI

21. Благородний
22. Захоплюється і схильний до наслідування
23. Поважний
24. Шукає схвалення

VII

25. Здатний до співпраці
26. Прагне ужитися з іншими
27. Приязний, доброзичливий
28. Уважний і ласкавий

VIII

29. Делікатний
30. Схвалює

31. Чуйний до закликів про допомогу

32. Безкорисливий

I

33. Здатний викликати захоплення

34. Користується повагою у інших

35. Володіє талантом керівника

36. Любить відповідальність

II

37. Впевнений в собі

38. Самовпевнений і напористий

39. Діловитість і практичний

40. Любить змагатися

III

41. Строгий і крутий, де треба

42. Невблаганний, але неупереджений

43. Дратівливий

44. Відкритий і прямолінійний

IV

45. Не терпить, щоб їм командували

46. Скептичний

47. На нього важко справити враження

48. Образливий, делікатне

V

49. Легко бентежить

50. Невпевнений у собі

51. Поступливий

52. Скромний

VI

- 53. Часто вдається до допомоги інших
- 54. Дуже шанує авторитети
- 55. Охоче приймає поради
- 56. Довірливий і прагне радувати інших

VI

- 57. Завжди люб'язний в обходженні
- 58. Дорожить думкою оточуючих
- 59. Товариський і уживчивий
- 60. Добросердечний

VII

- 61. Добрий, вселяє впевненість
- 62. Ніжний і м'якосердий
- 63. Любить піклуватися про інших
- 64. Безкорисливий і щедрий

I

- 65. Любить давати поради
- 66. Справляє враження значущості
- 67. Керівниково – наказовий
- 68. Владний

II

- 69. Хвалькуватий
- 70. Гордовитий і самовдоволений
- 71. Думає тільки про себе
- 72. Хитрий і розважливий

III

- 73. Нетерпимий до помилок інших
- 74. На свою користь
- 75. Відвертий

76. Часто недружній

IV

77. Озлоблений

78. Скаржник

79. Ревнивий

80. Довго пам'ятає образи

V

81. Схильний до самопочування

82. Сором'язливий

83. Безініціативний

84. Лагідний

VI

85. Заздрісний, несаможітний

86. Любить підкорятися

87. Надає іншим приймати рішення

88. Легко потрапляє в халепу

VII

89. Легко потрапляє під вплив друзів

90. Готовий довіритися

91. Схильний призначати до всіх без розбору

92. Всім симпатизує

VIII

93. Прощає всі

94. Переповнений надмірним співчуттям

95. Великодушний і терпимий

96. Прагне протегувати

I

97. Прагне до успіху

98. Чекає захоплення від кожного

99. Розпоряджається іншими

100. Деспотичний

II

101. Сноб (судить про людей за рангом і достатку, а не за особистими якостями)

102. Марнославний

103. Егоїстичний

104. Холодний, черствий

III

105. Уїдлиий, глузливий

106. Злобний, жорстокий

107. Часто гнівливий

108. Байдужий, байдужий

IV

109. Злопам'ятний

110. Проїнятий духом протиріччя

111. Впертий

112. Недовірливий, підозрілий

V

113. Боязкий

114. Сором'язливий

115. Відрізняється надмірною готовністю підкорятися

116. М'якотілий

VI

117. Майже ніколи нікому не заперечує

118. Ненав'язливий

119. Любить, щоб його опікали

120. Надмірно довірливий

VII

121. Прагне здобути прихильність кожного

122. З усіма погоджується

123. Завжди доброзичливий

124. Усіх любить

VIII

125. Дуже поблажливий до оточуючих

126. Намагається утішити кожного

127. Піклується про інших на шкоду собі

128. Пеє людей надмірною добротою